

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ
ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ**

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ

**Қўлёзма ҳуқуқида
УДК 378.0**

МАМАДАЛИЕВА ЛОБАРХОН АМИНОВНА

**“ЁШЛАРНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ВА ИЖОДИЙ САЛОҲИЯТИНИ
ОШИРИШДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ
ЎРНИ”**

5A151701 – Маданият ва санъат соҳаси менежменти

Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИ С С Е Р Т А Ц И Я

Илмий раҳбар:

соц.ф.д.,проф А.А.Умаров

ТОШКЕНТ-2014

МУНДАРИЖА

Кириш	3
I. ШАХС ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РИВОЖЛАНИШИНING НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ АСОСЛАРИ.	
1.1. “Нодавлат нотижорат ташкилотлар” тушунчаси, таснифи.....	10
1.2. Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ривожланиш босқичлари ва ҳуқуқий асосларининг яратилиши.....	26
II. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИДА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ МАСАЛАСИНИING ҚЎЙИЛИШИ.	
2.1 Мамлакатимизда ёшларни ҳар томонлама етук бўлиб вояга етишига яратилган шарт-шароитлар таҳлили.....	46
2.3. Ёшлар тарбиясида “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ўрни.....	54
III. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИING ЁШЛАРНИ БАРКАМОЛ АВЛОД СИФАТИДА ТАРБИЯЛАШГА ҚЎШАЁТГАН ҲИССАСАСИ.	
3.1. Ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат нотижорат ташкилотлар томонидан дастурлар ишлаб чиқилиши.....	68
3.2. Нодавлат нотижорат ташкилотлар томонидан ёшларни рағбарлантириш масаласининг кун тартибига қўйилиши.....	74
Хулоса	84
ИЛОВА	85
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	87

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. XXI аср – янги минг йилликнинг бошланиши ёшлар тарбиясига катта масъулият билан қарашни тақозо этмоқда. Ёшларнинг ҳозирги шароитда фан ва техника ютуқларидан баҳраманд бўлаётганлиги, жамиятда тинчлик ва тотувликнинг барқарорлиги уларнинг ўз билимларини янада бойитиш, бутун куч-қудратини эзгу ишларга сафарбар этишга имконият яратмоқда. Шунга кўра, истиқлолнинг дастлабки кунларидан бошлаб мамлакатимизда ёшларнинг барча имкониятларини рўёбга чиқариш устида катта ишлар олиб борилмоқда. Чунки ҳар бир давлатнинг тақдири, албатта ёшларнинг қандай камол топганлигига боғлиқ. Ёшларнинг эл-юрт тақдири учун курашиши, илмий салоҳияти, меҳнат фаолияти, кенг дунёқарашининг шаклланишида таълим-тарбиянинг ўрни бениҳоя каттадир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов «Юксак маънавият – енгилмас куч» асаида тарбиянинг нақадар катта аҳамиятга эга эканлигини яна бир марта таъкидлаб ўтди: “Бу ҳақда фикр юритганда, мен Абдулла Авланийнинг «Тарбия биз учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат – ё фалокат масаласидир», деган чуқур маъноли сўзларини эслайман. Буюк маърифат-парвар бобомизнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим ва долзарб бўлган бўлса, ҳозирги вақтда ҳам биз учун шунчалик, балки ундан ҳам кўра муҳим ва долзарб аҳамият касб этади”¹.

Бу, ўз навбатида, таълим муассасаларида таълим ва тарбияни уйғунликда амалга ошириш, ёшларни замонавий билимлар билан қуроллантириш, уларнинг ташаббусларини қўллаб-қувватлаш, маданий савиясини замон талаби даражасига кўтариш, ёшлар истеъдодини юзага чиқаришни тақозо этади. Чунки, ҳозирги даврда жамият янгиланмоқда. Ана шу ўзгаришлар, янгиланишлар жамиятда яшовчи ҳар бир ёшнинг янги

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 64-б.

ижтимоий-иқтисодий шароитларда барча имкониятларини ривожлантиришни ҳисобга олган ҳолда, шу жамиятда яшовчи шахсни тарбиялаш йўлларини излаб топишга йўллайди. Бугунги кунда таълимнинг мақсади ана шу ўзгаришлар, янгиланишлар шароитида мустақил ҳолда ўзига тўғри йўл топа оладиган эркин, ижодкор шахсни – баркамол ёшларни тарбиялашдан иборатдир.

2008 йилнинг “Ёшлар йили” деб эълон қилиниши ҳам ёшлар тарбиясига, уларнинг маънавий-ахлоқий тарбиясига катта эътибор берилаётганининг ёрқин ифодаси бўлди.

Ҳозирги даврда жаҳонда юз бераётган муаммолар: ОИТС офати, диний экстремизм ва дунё бўйича юз бераётган экологик таназзул, гиёҳвандлик билан боғлиқ муаммолар, урушлар ва можаролар ёшлар тарбиясида салбий оқибатларга олиб келмоқда. Бундай иллатларнинг олдини олиш учун ёшларни маънавий-ахлоқий кадриятлар асосида тарбиялаш катта аҳамият касб этади.

Маънавий тарбиянинг муҳим омиллари ҳақида фикр юритар экан, И.А.Каримов: “Ҳар қайси халқ ёки миллатнинг маънавиятини унинг тарихи, ўзига хос урф-одат ва анъаналари, ҳаётий кадриятлардан айри ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Бу борада, табиийки, маънавий мерос, маданий бойликлар, кўҳна тарихий ёдгорликлар энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилади”² -дейди.

Ҳақиқатан ҳам ёшлар тарбиясини миллий кадриятлар билан уйғун ҳолда олиб бориш – тарбиявий ишларнинг самарадорлигини таъминлайди.

Уйғунлик – бу маънавий-ахлоқий кадриятларнинг, тарбиянинг мақбул шакл, метод ва воситалари, усуллари билан ўзаро бир-бирига боғлиқлигидир.

² Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 29-30-б.

Таълим-тарбия олдига қўйилган муҳим мақсад ҳам умуминсоний ва миллий кадриятларга таянган ҳолда таълим-тарбия мазмунини инсонпарварлик тамойиллари асосида ташкил этишдан иборат. Шу асосда унинг узвийлиги, изчиллиги, илмийлиги ва дунёвийлиги асосида ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялашни назарда тутди. Маънавий-ахлоқий кадриятлар инсонларнинг талаб ва эҳтиёжлари асосида ақл-заковат билан яратилган, уларнинг тасавфури, тафаккури, келгуси орзу-истаклари, эътиқоди, ахлоқ қоидаларини ўзида мужассам этган, амалий ҳаётда сайқал топган маънавий бойлик бўлиб, тарбиянинг таянч воситаси ҳисобланади.

Шу билан бир қаторда маънавий-ахлоқий кадриятлар тарихий босқичга эга бўлиб, ҳаёт синовларидан ўтган, авлоддан-авлодга ўтиб, ижтимоий тараққиётга хизмат қилувчи ижтимоий ҳодисадир. Шунингдек, у жамият ривожининг негизи, халқнинг тарихий тараққиётида эришилган барча ютуқларни ифодаловчи ва сақловчи қудратли омилдир.

Таълим-тарбияда фақат таълим муассасаларигина эмас, балки ташқи таълим муассасалари, оила, маҳалла, жамоат жойлари, соғломлаштириш масканлари ва бошқа нодавлат, нотижорат ташкилотларининг ҳам ўрни бекиёс.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати республикамизда энг йирик жамоат бирлашмаси ҳисобланади ва у 4,5 млн.дан ортиқ ёшларни қамраб олган. Буларнинг кўп қисми олий таълим муассасаларида таълим олади. Лекин ёшлар тарбиясида қатор муаммолар мавжуд бўлиб, булар:

– ёшларни ижтимоий ҳаётда фаол иштирок эттириш ва уларнинг турмуш шароитини яхшилаш борасида меҳнат, ижтимоий таъминот, соғлиқни сақлаш, халқ таълими, олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари, “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, Республика “Маънавият-тарғибот”

маркази, “Соғлом авлод учун”, Республика оила марказлари, маҳаллий ҳокимиятлар фаолиятининг уйғунлаштирилмаганлиги;

– ёшларнинг манфаатларини янада тўлиқ таъминлаш, ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган норматив-ҳуқуқий базанинг такомиллаштирилмаётгани;

– ёшларнинг сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий эстетик, экологик маданиятини шакллантириш учун тарбиявий ишлар самарадорлигини ошириш мақсадида ахборот технологияларини қўллаш орқали инсон кадр-қимматини юқори қўювчи ўзаро муносабатлар маданиятини қарор топтириш суст кетаётгани, ҳар қандай муаммони ҳал этишдан олдин у келиб чиққан вазиятни ўрганиш, одамлар билан ҳамфикрлик маданиятига эга бўлиш, ҳар бир ёшнинг ўзига ишонч туйғусини уйғотиш масалаларига кам эътибор берилаётгани;

– ёшлар тарбиясига доир илмий тадқиқот ишларининг кўламини кенгайтириш мақсадида уларда мустаҳкам мафкуравий эътиқодни шакллантириш, жамият тараққиётига тўсиқ бўлаётган диний ақидапарастлик, экстремизм, терроризм каби иллатларга қарши тарғибот ишлари талаб даражасида эмаслиги;

– ҳаётимизда сақланиб қолаётган ёмон иллатлар; маиший бузуклик, лоқайдлик, боқимандалик, порахўрлик, зўравонлик, маҳаллийчилик, қариндош-уруғчилик каби ахлоққа зид ҳолатларга муросасизликни шакллантиришнинг илғор технологиялар асосида шакл ва методларини ишлаб чиқиш қониқарли ҳолатда эмаслиги;

– ёшларнинг бандлик даражасини яхшилаш мақсадида ахборот-тарғибот ишлари самарадорлиги ҳозирги давр талабларига жавоб бера олмаётганлиги кабилардан иборатдир.

Шу жиҳатдан ёшларни интеллектуал салоҳиятини ошириш ва маънавий-ахлоқий қадриятлар билан уйғунлаштириш руҳида тарбиялаш муаммоси долзарблик касб этади.

Магистрлик диссертация иши мавзусининг ўрганилганлик даражаси. Ўтмишдан маълумки давр талаби, инсонларнинг эҳтиёжларидан келиб чиқади. Шу маънода аҳолини айниқса, ёшларни интеллектуал салоҳиятини ошириш ва уларнинг маънавиятини юксалтириш масалалари ҳар бир даврда гоҳ ошкора, гоҳ яширин бўлсада ўзига хос аҳамият касб этган. Шунинг учун ёшларни интеллектуал салоҳиятини ошириш жараёнидан мамлакатда фаолият юритаётган нодавлат нотижорат ташкилотларининг назарий ва амалий ишларини ўрганиш муҳим масалалардан биридир.

Мамлакатимиз ва хорижий давлатларда ёшларни маънавий ахлоқий тарбиялашга қаратилган кўплаб тадқиқот ишлари олиб борилган. Айниқса ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш ва бу борада миллий ҳамда умуминсоний кадриятларнинг ўрни, ўқувчилар маънавий маданиятини шакллантириш, комил инсон тарбияси муаммолари бўйича О.Мусурмонова, С.Нишонова, У.Маҳкамов, М.Қурононов, Н.Ортиқов ва бошқалар томонидан тадқиқ этилди.

Қ.Қуронбоев талабаларнинг маънавий-ижтимоий фаолликларини ривожлантиришнинг педагогик асослари ³, Б.Мирзаолимов ёшлар онгида миллий ғояни шакллантириш муаммоларини «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати мисолида тадқиқ этганлар⁴.

Аmmo, мамлакатимизда фаолият юритаётган нодавлат нотижорат ташкилотлар фаолиятида ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш масаласига қаратилган тадқиқот ишлари амалга оширилмаган.

Тадқиқот мақсади: олий педагогик таълим муассасалари «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг бошланғич ташкилотларида тарбиявий ишлар мазмунини маънавий-ахлоқий кадриятлар билан уйғунлаштиришнинг илмий-

³ Қуронбоев Қ.Қ. Талабаларнинг маънавий-ижтимоий фаолликларини ривожлантиришнинг педагогик асослари. (Ёшлар ташкилотлари мисолида). Пед.фан.номз. ёзилган диссертация. – Тошкент, 2000.

⁴ Мирзаолимов Б. Ёшлар онгида миллий ғояни шакллантириш. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008

педагогик асосларини ишлаб чиқиш ва уни амалиётга татбиқ этишга доир илмий-методик тавсияларни яратиш.

Тадқиқотнинг вазифалари:

- Нодавлат нотижорат ташкилотининг қисқача мазмуни ва таснифи;
- Нодавлат нотижороат ташкилотларининг ҳуқуқий асосларини ўрганиш;
- “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ёшлар тарбиясидаги ўрнини белгилаш;
- ёшлар интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат нотижороат ташкилотларининг ўрни ва аҳамиятини ёритиш;
- ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат нотижороат ташкилотлар учун тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти: “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг Марказий Кенгашининг ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш жараёни.

Тадқиқот предмети: “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати Марказий Кенгаши ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш мазмуни, шакл ва методлари.

Тадқиқот усуллари: мавзуга оид илмий-назарий адабиётларни ўрганиш, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан танишиш, таҳлил, кузатув, сўровнома, анкета, мониторинг, умумлаштириш.

Тадқиқотга Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон, қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарор ва фармойишлари, илғор илмий-педагогик, ижтимоий-психологик, тарихий-фалсафий манбалар ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари методологик асос вазифасини ўтади.

Тадқиқот ишининг илмий янгилиги:

1. Нодавлат нотижорат ташкилотлар фаолиятида ёшлар интеллектуал салоҳияти оширишнинг илмий-назарий жиҳатдан таҳлил этилади.

2. Ёшлар интеллектуал салоҳиятини оширишнинг технологияси ишлаб чиқилади.

3. Нодавлат нотижорат ташкилотлар фаолиятининг ҳозирги кунда ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини оширишдаги ўрнини очиш илмий янгилик сифатида олинди.

Магистрлик диссертация иши мавзусининг амалий аҳамияти.

Диссертация ишида илгари сурилган назарий фикрлар Ижтимоий фанлар “Маънавият асослари” фанларини мазмунан бойитади, “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг бошланғич ташкилотларида тарбиявий ишлар самарадорлигини фаоллаштиради, таълим муассасалари ўқувчи ва талабалари билан олиб бориладиган тарбиявий ишлар самарадорлигини янада оширади.

Тадқиқотдаги илмий-методик тавсиялар эса таълим тизимида маънавий-ахлоқий кадрлар ва ёшлар тарбиясида уйғунликка доир методик манба сифатида хизмат қилади.

Шунингдек, диссертация натижаларидан маънавият соҳасида дастур, дарслик, методик қўлланмалар яратишда, таълим тизимида маънавий-ахлоқий ишларни ташкил этишда, «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати бошланғич ташкилотлари фаолиятини такомиллаштириш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Магистрлик диссертация иши мавзусининг структураси. Мазкур магистрлик диссертация иши кириш, уч боб, олти параграф, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Ҳар бир боб ва параграфларда тузилган режага асосан магистрлик диссертация ишининг мақсад ва вазифалари илмий асосланди ва хулосалар

бериб борилди. Хулоса қисмида эса ҳар бир ўрганилган боблар асосида умумлашмалар қилинди.

I. ШАХС ИНТЕЛЕКТАЛ РИВОЖЛАНИШИНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ АСОСЛАРИ.

1.1. “Нодавлат нотижорат ташкилатлар” тушунчаси таснифи ва таркиби.

Нодавлат нотижорат ташкилотлар дастлаб жамиятнинг ўзини–ўзи бошқариши ва уни мустақил ижтимоий бирлик сифатида яшашини таъминлаш эҳтиёжлари ва манфатлари асосида пайдо бўлди XX аср ўрталарига келиб эса нодавлат нотижорат ташкилотлари демократик жамиятнинг муҳим ва асосий институтларидан бирига айланди. Шунга кўра нодавлат нотижорат ташкилатлари мазмун ва моҳиятини чуқур англаш, уларнинг демократик фуқаролик жамиятининг муҳим ва асосий институтларидан бири эканлиги тўғрисидаги тушунчаларни ўрганишга эҳтиёж сезилмоқда.

Ижтимоий гуруҳларнинг энг асосийлари ва ўзаги сифатида фуқаролик жамиятида турли-туман **нодавлат нотижорат ташкилотлари** (ННТ) майдонга чиқади.

Нодавлат нотижорат ташкилотлари демократик фуқаролик жамиятларининг асосий институтларидан бири ҳисобланади. У жамиятнинг демократик ривожланишида кўлга киритган улкан ютуғидир. Илк одамлар пайдо булибдики, улар жамоа булиб яшашга ва ҳаёт учун курашишга кўникишган. Фуқароларнинг илк нодавлат бирлашмалари қадимги цивилизацияларда вужудга келган. Қадимги Юнон ва Қадимги Рим мутафаккирлари уларни белгилаш учун «шаҳар-давлат фуқароларининг ҳамжамияти» терминидан фойдаланишган бўлсада у асосан феодализм инқирозга учраб жамиятдаги сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳаёт демократия ва бозор муносабатлари замирига ўта бошлаганда **Нодавлат нотижорат ташкилотларининг асл маънодаги типлари пайдо бўлади.**

Ижтимоий-фалсафий ва сиёсий қарашлар тарихида фуқаролик жамияти тушунчаси турлича талқин қилинган. Бунинг сабабини биринчидан

хар бир замонда ҳукм сурган ижтимоий сиёсий вазиятдан, иккинчидан эса асос сифатида, турли мезонларга мурожаат этилганидан изламоқ зарур. Қадимги даврда “фуқаролик жамияти” атамасини биринчи бор қўллаган юнон олими Арасту (мил. Ав. 384-322 йиллар) сиёсий тафаккур марказига фуқароларни қўйди, олим фуқаро деганда жамиятнинг ҳар бир аъзосини эмас, балки эркин ва озод кишиларни назарда тутган. Унинг мулоҳазаларига кўра давлат-бу фуқароларнинг йиғиндиси яқуний фуқаролик жамиятидир. Кўриниб турибдики Арасту “давлат” ва “фуқаролик жамияти” тушунчаларини айнан бир хил маънода ишлатади.⁵

Арастунинг ватандоши ва устози Афлотун фуқаролик жамиятини қонун устуворлиги принципи нуқтаи назаридан таҳлил этади. Унинг фикрича, фуқаролик жамиятининг асосларини қонунларнинг мажбурийлиги ташкил этиши керак. Ҳатто дин ва ахлоқ ҳам Худонинг мавжудлиги туфайли эмас, қонун эътироф этгани сабабли заруриятга айланган, дейди Афлотун. Кўриниб турибдики, Афлотун ўз шогирди Арастудан фарқли ўларок фуқаролик жамиятининг марказига давлатчилик ва қонунчилик институтини қўяди.⁶ Аммо уларнинг ҳар иккаласида ҳам “фуқаролик жамияти” ва “давлат” тушунчалари алоҳида ажратиб қаралмайди.

Афлотун ва Арасту назарида фуқаролик жамияти давлатнинг муайян сифат белгиси, тараққиёт даражасидир. Мазкур контсепсия Афлотун фикрича, қонунчиликнинг таъминланиши, Арастуга кўра эса, фуқаролар манфаатининг ифодаланишидир. Фалсафа ва жамиятшунослик тарихида фуқаролик жамиятига давлатнинг адолат ва фаровонликни таъминлашда эришган даражаси, деб қараш янги давргача сақланиб қолган.

Конфуций жамиятнинг барқарор ишлашини ташкил этишда, давлат бошқарувида маънавият ва ахлоқнинг ўрнини юксакликка кўтаради. У

⁵Қаранг: Аристотель. Политика. Антология мировой философии. – М., 1969. Том-1, часть – 1.С.465-475

⁶Қаранг: Афлотун. қонунлар. Урфон Отажон таржимаси. – Т.: Янги аср авлоди, 2002. Б.75-76.

шундай деб ёзган эди: “Агар давлат қонунлар ёрдамида бошқарилса, тартибот жазолашлар воситасида таъминланса, одамлар жазолашлардан ўзларини олиб қочишга интилади. Лекин улар ор-номусни ўзларида ҳис қилмайдилар; агар (маънавий-ахлоқий воситалар) ёрдамида бошқарилса, тартибот кадриятлар ёрдамида таъминланса, одамлар ор-номусни ҳис қиладилар, ҳалол ва софдил бўладилар” Албатта, қадимги Хитой жамияти билан давлат ўртасида чегара ўтказиш қийин бўлса ҳам, Конфутсий таълимоти асосан, инсоният учун идеал жамиятни шакллантириш руҳияти билан суғорилган эди. Шунинг учун ҳам ҳозирга қадар фуқаролик жамиятини шакллантириш билан боғлиқ тадқиқотларда олимлар қайта-қайта Конфуций ижодий меросига мурожаат қилишлари бежиз эмас.

Фуқаролик жамиятининг ўз даврига хос оддий шаклдаги асослари, белгилари ва хусусиятлари Зардуштийлик таълимотида ҳам ўз ифодасини топган. “Авесто” “амалий қонунлари”нинг мақсади “барча жихатлардан уйғун ва уюшган, гуллаб – яшнаган адолатли жамиятни яратиш”дан иборат⁷.

“Авесто”да фуқаролик жамиятига хос тўрт хусусият, унинг тўртта асосий белгиси кўрсатилган:

Биринчидан, инсонларнинг жамиятдаги ижтимоий фаоллиги; **иккинчидан**, инсон ҳуқуқларининг устуворлиги; **учинчидан**, одамларнинг хусусий мулки; **тўртинчидан**, одамларнинг жамият ва давлат бошқарувидаги фаол иштирок этиши.

“Авесто”даги фуқаролик жамиятига хос хусусиятлар ва асосий белгилар билан боғлиқ сиёсий, иқтисодий, ма’навий, ҳуқуқий ғоялар Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришда, шубҳасиз, тарихий манба сифатида хизмат қилади.

⁷ Қаранг: “Авесто”. Тарихий- адабий ёдгорлик. –Т.: шарқ, 2001, Б. 150.

Ўрта асрларда фуқаролик жамияти ҳақидаги ғоялар, айниқса Шарк алломалари томонидан кенг тарғиб этилди. Улар ўз асарларида “Фуқаролик жамияти” тушунчасини “фозил шаҳар”, “саодатли жамият” тушунчалари орқали ифодаланганлар. Хусусан, файласуф Абу Наср Форобий Шарк фалсафасида илк бор фуқаролик жамияти (фозил шаҳар) барпо этиш учун мамлакатда адолатли бошқарувни жорий қилиш зарурлигини таъкидлайди. Мутафаккир бошқарув шакллари хусусида мулоҳаза юритар экан, давлатнинг ички ва ташқи функцияларини санаб ўтади. Ушбу функциялар самарадорлиги (ички – фуқаролар бахт-саодатини таъминлаш; ташқи – шаҳарни муҳофаза этиш) бошқарувнинг оқилона ташкил этилишига бориб тақалади. Форобий бундай бошқарув шакллариغا яқкахокимлик, кичик гуруҳ томонидан мамлакатнинг бошқарилиши ва халқ томонидан сайланган хукмдор хокимиятини киритади. Оқилона сиёсатгина инсоннинг жамиятдаги ҳуқуқ ва маъсулиятини кучайтиради, деб ҳисоблайди⁸.

Форобий орзу қилган фозил ва адолатли жамоанинг жоҳил жамоаларидан фарқи шундаки, унда одамлар энг гўзал ва яхши мақсадларга ҳамда умумий манфаатларга эришиш йўлида бир-бирларига яқиндан ёрдам берадилар. Кўриниб турибдики, Форобий фозил жамоа қуриш учун инсонларнинг маънавий юксалиши, фуқаровий фазилатларга эга бўлиши талабларини илгари суради.

Форобий X асрнинг бошларидаёқ адолатли фуқаролик жамиятининг содда ва оддий модели лойиҳасини қуйидагича таърифлаган: “Маданий жамият ва маданий шаҳар (ёки мамлакат) шундай бўладики, шу мамлакатнинг аҳолисидан бўлган ҳар бир одам касб – ҳунарда озод, ҳамма баробар бўлади, ҳар ким ўзи истаган ёки танлаган касб – ҳунар билан шуғулланади. Одамлар чин маъноси билан озод бўладилар. Бири иккинчисига хўжайин бўлмайди. Одамларнинг тинчлик ва эркинликларига

⁸ қаранг Фаробий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: Халқ мероси, 1993. Б. 159-161.

халақит берувчи султон (яъни, подшоҳ) бўлмайди. Улар орасида турли яхши одатлар, завқ-лаззатлар пайдо бўлади”⁹.

Кўриниб турибдики, мутафаккир илгари сурган “маданий жамият”нинг асосий белгиси фуқаролик жамиятининг энг асосий унсурларидан бири – инсон эркинлиги бўлганлиги билан ҳам аҳамиятлидир. Шу билан бирга, “маданий жамият” ва “маданий шаҳар” (бунда “шаҳар” давлат маъносида ишлатилмоқда) халқнинг эркин равишда ўзлари хоҳлаган касб- ҳунар билан шуғуллана олиш ҳуқуқларига эга бўлиши фуқаролик жамиятининг муҳим унсурларидан биридир.

Маълумки, фуқаролик жамиятнинг муҳим институтларидан бири – фуқароларнинг эркинлик ҳуқуқи асосида ўтказиладиган сайловлардир. Сайловлар даврида фуқаролар ўз хоҳиш – иродасини эркин ифодалаш, ўз манфаатларини рўёбга чиқариш ва муҳофаза қилишда ҳақиқий шарт – шароит, ҳуқуқий заминга эга бўладилар. Бу каби жамиятда инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари ҳар томонлама ҳимоя қилинади.

Ҳозирги давр вакиллик демократиясининг ана шу муҳим унсури ҳам Форобий эътиборидан четда қолмаган. Мутафаккир шундай деб ёзган: “Уларнинг ўзларидан (“фуқаролардан”) сайланган раҳбар ёки бошқалар ҳокими мутлоқ бўлмайди. Улар одамлар ичидан кўтарилган, синалган, энг олий жаноб, раҳбарликка лойиқ кишилар бўладилар. Шунинг учун бундай раҳбарлар ўз сайловчиларини тўла озодликка чиқарадилар, уларни ташки душмандан муҳофаза қиладилар. Бундай раҳбарлар ҳаммага баробар муносабатда бўлади, ҳатто ҳамманинг манфаатини ўзларининг манфаатларидан ортиқ кўрадилар, умумнинг манфаати учун ўзларининг

⁹ қаранг Фаробий Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: Халқ мероси, 1993. Б. 190

шахсий манфаатларидан воз кечадилар, халқ манфаати учун ўзларидаги куч – гайрат ва бойликларини аямайдилар”¹⁰.

“Сиёсатнома” (“Сияр ул-мулк”) асари муаллифи Низомулмулк (1017 – 1092 йиллар) фуқаролик жамиятининг асосини ижтимоий тараққиёт ва ахлоқий қадриятлар билан боғлайди. У асарида одил ва инсофли ҳукмдор, доно ва мурувватли, пок ва ҳалол бўлган, мамлакат ободлиги, фуқаролар фаровонлиги, тинч-тотувлиги таъминланган, қатъий тартиб-қоида асосида оқилона бошқариладиган мамлакатни бахт-саодатли жамият деб айтади¹¹.

Адолатли фуқаролик жамиятини шакллантиришда давлат бошлиғининг роли ва аҳамияти тўғрисида Алишер Навоий асарларидаги фуқаролар подшоларнинг адолатпеша, ахлоқан пок бўлиши зарурлиги билан боғлиқ қарашлар уйғунлаштирилган. Навоий “Садди Искандарий” достонида “Ақл заковоти қуёшдек мунаввар, адолат бобида Наврўз фаслидек, сиёсат бобида эса жахонни қуйдирадиган яшиндек, машаққатли кезларда душманга чора қилувчи, оғир кунларда халққа кўмак берадиган адолатпеша бир зотни ҳукмдор қилинг, ана шундай кишигина тождор бўлишга лойиқ”¹², деб таъкидлайди.

Ғарбда гуманизм ғоялари кенг тарғиб қилинган XIV- XVI асрларда шахс, жамият ва давлат ўртасидаги муносабатларнинг моҳияти тубдан ўзгаради. Инсонпарварлик ғояларининг мазмуни ва амалий йўналиши фуқаролик жамиятини барпо этиш ҳаракати билан боғланади. Бу борадаги қизғин мулоҳазалар фуқаролик жамияти масаласига оид уч асосий илмий концепсиянинг юзага келишига сабаб бўлади.

Уйғониш даврида вужудга келган биринчи концепсия тарафдорлари (Н.Макиавелли, Ж.Боден, Г.Гросий) фуқаролик жамиятини шакллантириш

¹⁰ Қаранг Фаробий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Т.: Халқ мероси, 1993. Б. 159-161

¹¹ Қаранг Фаробий Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Т.: Халқ мероси, 1993. Б. 159

¹² Қаранг: Навоий А.Садди Искандарий. –Т.: Шарқ нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1978. Б. 42.

учун марказлашган қудратли давлатни бунёд этиш ва турли ижтимоий гуруҳлар ва сиёсий кучларнинг манфаатларини мувофиқлаштириш зарурлигини уқтирса¹³, иккинчи концепсия тарафдорлари (Т.Гоббс, Ж.Локк, Ж.Руссо, К.Гелвеций, П.Голбах) фуқаролик жамиятнинг асосий мазмунини инсоннинг табиий ҳуқуқ ва эркинликлари билан боғлайдилар¹⁴.

“Фуқаролик жамияти” атамаси XVII асрда Европа олимлари асарларида тилга олина бошланди.

Хусусан, инглиз файласуфи Томас Гоббс ўзининг “Фуқаро ҳақида” (1642) ва “Левиафан” (1651) асарларида жиловланмаган эҳтирослардан, тартиб ва тинчлик ҳукмрон бўлган Фуқаролик жамиятига ўтиш концепциясини (та’лимотини) баён этади. Унга кўра: “Фуқаролик жамияти фуқароларнинг табиатан умумий душманлик ва кўрқув ҳолатидан, фуқаролари давлат ҳукумати томонидан тартибга солинган маданий жамиятга ўтиш жараёнида пайдо бўлади”.

Учинчи илмий концепсия тарафдорлари (И.Кант, Г.Гегел) томонидан олға сурилган фуқаролик жамияти модели бу борадаги мулоҳазаларнинг чўққиси бўлади дейиш мумкин. Хусусан, И.Кант фуқаролик жамиятини бутун инсоният миқёсидагина барпо этиш мумкин, деб ҳисоблайди. Бунинг учун, - дейди у, - инсон хатти-ҳаракати ва хулқ – атвори ахлоқий нормалар ёрдамида назорат қилиши даркор¹⁵.

Г.Гегел фикрича, фуқаролик жамияти қуйидаги уч жиҳатни қамраб олади:

¹³ Қаранг: Макиавелли Н.Государь. – М., 1996; Бодон Ж. Шесть книг о государстве. Антология мировой философии. Том-2.-М.: 1970.

¹⁴ Қаранг: Гоббс Т.Левиафан. Избр. Произ. Том-2.- М.: 1964; Локк Дж. Два трактата о государственном правлении. Том-3. М.: 1988; Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре или начала политического права. рактаты. – М.: 1969; Гельвеций. К.О человеке, его умственных способностях и его воспитании. – М.: 1938; Гольбах. П. Естественная политика. Том-2. – М.: 1963

¹⁵ Қаранг: Кант И.Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане // Антология мировой философии. – М.: 1971. Том-3.с.с. 187-197.

1. “алоҳида” индивид эҳтиёжларини ифодалаш, уларни шу индивид меҳнати орқали ҳамда бошқаларнинг меҳнати ва эҳтиёжини қондириш орқали бажо келтириш (эҳтиёжлар тизими);

2. “умумийлик”да мавжуд бўлган озодликни, мулкчиликни адлия ёрдамида ҳимоя қилиш зарурияти;

3. мазкур тизимда мавжуд бўладиган тасоддифий ҳолларнинг олдини олиш ҳақида ғамхўрлик қилиш, манфаатларига полиция ва корпорация орқали эътибор бериш¹⁶.

Фуқаролик жамиятининг мазмун – моҳиятини аниқлашга қаратилган фикрларни умумлаштирилган тарзда айтиш мумкинки, фуқаролик жамияти, бу – жамият аъзоларининг турли туман эҳтиёжлари ва манфаатларини қондириш мақсадида фуқароларнинг ўзлари томонидан ихтиёрий асосида тузилган институтлар ва улар ўртасидаги муносабатлар йиғиндиси.

М.Қирғизбоев фикрича, фуқаролик жамияти бу – биринчидан, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий соҳаларда ихтиёрий равишда шаклланган, бошланғич нодавлат тизимларни қамраб олган инсоний бирликдир. Иккинчидан, жамиятдаги иқтисодий, ижтимоий, оилавий, миллий, маънавий, ахлоқий, диний ишлаб чиқариш, шахсий ва нодавлат муносабатлар мажмуаси ҳамда учинчидан, эркин индивидлар ихтиёрий равишда бирлашган ташкилотлар ва фуқароларнинг турли органлар тазйиқлари аралашилари ёки бир қолипга солишларидан қонунлар воситасида ҳимояланган жамиятдир¹⁷.

Кўриниб турибдики, фуқаролик жамияти мураккаб ички тузилишига эга бўлиб, ундаги ижтимоий муносабатлар иерархик вертикал тартибда эмас, балки эркин горизантал хусусиятга эга. Чунки фуқаролик жамиятидаги барча

¹⁶ Қаранг: Чориев С.шахс сиёсий қиёфаси ва ижтимоий адолат. – Қарши: Насаф, 1995. Б. 23.

¹⁷ Қаранг: Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти // “Ёшлик”, - Т.: 1996. “№ 6. Б. 3-4

ижтимоий муносабатлар мажбурийлик тамойилларига эмас, балки ихтиёрийлик тамойилига асосланган бўлади (Илова-1).

Фуқаролик жамиятидаги ижтимоий муносабатларнинг уч муҳим негизи бор (Илова -2). Улардан биринчиси иқтисодий муносабатлар бўлиб, у иқтисодий плюрализм, яъни турли мулкчилик шаклларида тенг ҳуқуқлилигига асосланади. Натижада, фуқаролик жамияти шароитида шахснинг мулкдан бегоналашувининг олди олинади. Ижтимоий муносабатларнинг иккинчи кўриниши маданий – маънавий муносабатлар билан боғлиқки, у миллатлараро, синфлараро, табақалараро ҳамда диний ва оилавий муносабатларни ўз ичига олади. Фуқаролик жамияти миллий мансублиги, ижтимоий келиб чиқиши ва эътиқотидан қатъий назар инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини эътироф этгани боис, мазкур ўналишдаги ижтимоий муносабатларнинг инсонпарварлик меъёрлари асосида амалга оширилиши учун замин тайёрлайди. Ижтимоий муносабатларнинг учинчи кўриниши эса, шахслараро муносабатларни ўз ичига олади.

Янги давр фалсафасида Фуқаролик жамияти муаммосига француз мутафаккирлари кўп этибор берганлар. Шулардан бири- Жан Жак Руссодир. У ўзининг “Ижтимоий шартнома ёки сиёсий ҳуқуқ тамойиллари” деб номланган машҳур асарида фуқаролик жамиятини тузиш асосларини қараб чиқади: “ўзаро тенглик, ҳуқуқ ва меъёрларга ҳурмат, сиёсатда халқ манфатларига марказий эътибор қаратиш”¹⁸ни фикрининг марказига қўяди. Фуқаролик жамиятига тарифларнинг унинг ривожланишининг босқичида ҳар бир даврида ўзига хос бирлашмалари бўлган. Умуман тарихан ёндашилган мулоҳазалардан кўринадикки, нодавлат ноижорат ташкилотлари маърифатпарварлик даври ва янги давр муаллифларининг ишларида (Пайдан тортиб, то Гегелгача) бу термин ўзгача маъно касб этди: давлат структураларига параллель булган манфаатларни эътиборга олган ҳолда

¹⁸ Фалсафа.Қисқача изохли луғат М.Н. Абдуллаев М.Абдурашидов. Т.:Шарк. 2004 Бет-344

тўзилган фукаролик бирлашмаларининг тармоги маъносини англата бошлади. Янги тафаккур хусусий мулкчилик бозор ва буржуазия муносабатларининг юксалиши каби янги иктисодий воқеликни акс эттирди. XIX асрда саноат инкилоби туфайли сиқиб чиқарилган фукаролик иттифоклари концепцияси инкирозга учради.

XX асрнинг 20-30-йилларида Германияда, реал воқелик бой тугаракка оид ҳаёт билан фарқ қилар (немисларнинг деярли ярми у ёки бу қасаба ассоциацияси ва маданий бирлашмаларнинг аъзоси эди) ва бу ҳолат демократик институтларнинг мустақамланишига олиб келиши лозим эди. Бироқ бу шаклдаги “фукаролик жамияти” нафакат демократия ва либерал кадриятларнинг ғалабасини қафолатламади, балки аксинча, уларга путур ҳам етказди. Веймар Республикасининг заиф сиёсий структуралари рақобатлашаётган фукаролик бирлашмаларининг ошириб юборилган ва қарама-қарши эҳтиёжларини қондира олиш ҳолатида эмас эди. Оқибатла, бу ҳолат миллатчи, популистик ҳаракатларнинг ва «қучли қўлга» булган эҳдиёж хиссининг кенг қулоч ёйишига ҳамда нацистлар партиясининг вужудга келишига замин яратди. Фукаролик жамиятининг жипслиги ва тизимлилиги нацистлар учун динамик сиёсий машинанинг яратилиш жараёнини енгиллаштирди.

Фукаролик иттифоклари ғояси Иккинчи жаҳон урушидан сўнг яна қайта кун тартибига кирди. Бу вақтда италиялик назарийчи А. Грамши фукаролик иттифокларининг фаолларига буржуазия диктатурасига қарши қурашаётган мустақил сиёсий ташаббусларнинг тармоғи сифатида қарашни тақлиф қилган эди. 70-80-йилларда бу маънодаги фукаролик иттифоклари Лотин Америкаси ва Шарқий Европадаги авторитар режимларга қарши қурашнинг барча шакллари учун ташкилий «бошпана» ҳисобланарди.

Шу вақтдан бошлаб ноижорий секторнинг жадал кенгайиш тенденцияси кўзатилади. Шундай қилиб, Америка Қўшма Штатларида 1967

йилдаги 309 минг ННТ билан таққрслганда, 1997 йилда икки миллиондан ортиқ нодавлат, нотижорат ташкилотлари бор эди. Иш билан банд булганлар умумий сонининг 13.4 фоизга яқини шу соҳага жалб қилинган эди (6,4 млн. кунгиллиларни ҳисобга олмаганда, даромадсиз ташкилотларда ишлаётганларнинг мутлақ сони 9,3 млн. кишини ташкил этди). Нотижорат секторининг иктисодиётдаги роли ҳақидаги тасаввурни унинг миллий даромалдаги улуши, ҳам беради, яъни 1990 йилда АҚШда даромадсиз сектор улуши ялпи даромаднинг 6,8 фоизга яқинини ташкил этди, бу курсаткич 1985 йилдагидан 1.5 баравар юқоридир.

Мана ярим асрдирки, Япония ўзининг барқарор демократияси билан бошқалардан фарқ қилади, бироқ унда ўта жонбозлик курсатиш АҚШ ва Ғарбий Европаникига қараганда нисбатан заиф. Франция ва Испания тулиқ маънодаги демократик мамлакатларга мисол бўла олади, зеро, уларда ўта кучли давлат ва нисбатан заиф иттифоқчилик ҳаёти мавжуд; сиёсий партия-лар ва демократик сайловлар механизмини бу ерда плюрализм ва сиёсий сайлов ҳукуқи таъминлайди. Баъзи бир америкалик сиёсий таҳлилчилар буларнинг ҳаммаси учун Япония, Франция ва Испанияни танқид қилишади. Лекин бу мамлакатларнинг олимлари, — "фуқаро ва давлат ўртасидаги муносабагларда биз ўз анъанамизга мувофиқ равишда яшаймиз", — деб жа-воб беришади.

Нодавлат ташкилотлари, табиийки, ривожланган мамлакатларда ҳукуматга тузатувчи босим ўтказди ва махсус масалаларда сиёсатчиларга маслаҳатлар берган ҳолда муҳим роль уйнайди. Бундан ташқари, манфаат нуқтаи назаридан, бундай ташкилотлар черковлар, қасаба уюшмалари, спорт клублари ва бошқалар сифатида кенг аъзолик базасига ва ўзларининг ички молиявий манбаларига эга. Улар ўз аъзоларини ўзларига мутлақ алоқадор булмаган, сараланган фаолларнинг ниҳоятда тор қатламидан рекрут қилишади (жалб қилишади ёки ёллашади) ва бу фаоллар уларнинг номидан иш қуришади.

XXI аср бошларидан фукаролик иттифокларининг тармоғи глобаллашиб бормокда. Пиёдаларга қарши куйиладиган миналарни таъқиқлаш буйича Халқаро компания ёки «Чегара билмас шифокорлар» ташкилотининг мувафаққиятлари амалда трансмиллий фукаролик жамиятининг шаклланишига, глобал (умумбашарий) фукаролик сиёсатининг юзага келишига олиб келди. Аммо жамоатчилик бирлашмаларининг глобаллашуви тўғрисидаги хулосалар маълум маънода босиклик билан қабул қилиниши лозим, зеро, биринчидан, трансмиллий фукаролик жамияти туюлиши мумкин булгани каби унчалик янги эмас, улар утмишда ўзининг кутарилиш ва инкироз даврларига эга булган. Ўз даврининг еиёсатига улкан таъсир эта олган шундай жамиятлар булган. Масалан, рим-католик черкови, тинчликни ҳимоя қилиш ҳаракати, Пагуош ҳаракати. Иккинчидан, ривожланаётган ва янги мустақил давлатлардаги “фаол ҳаракатлар”нинг аксарият кўпчилиги Ғарб бирлашмаларининг соф нусхаси ёки чет эл ноҳукумат ташкилотларининг атиги филиаллари, холос. Уларнинг «глобаллиги» шубҳали ва ўз-ўзидан пайдо бўлмаган. Учунчидан, фукаролик жамияти институтларининг глобаллашуви ҳам миллий давлатлар доирасидаги бирлашмаларнинг фаолияти каби муқаррар эмас. Уларнинг фойдали ёки зарарлилиги (мавжуд) вазиятга боғлиқ. Ахир нафақат барча мамлакатларнинг ҳуқуқ ҳимоячилари бирлашмоқдалар, балки экстремистик гуруҳларнинг мувофиқлашуви ҳам ошиб бормокда, жинойий дунё ўзаро лойиҳаларни амалга ошириш мақсадида жипслашмоқда.

Маълумки, манфаатлар индивидлар ва гуруҳлар хатти – ҳаракатларини белгиловчи сабаблардир. Фукароларнинг маълум бир ижтимоий гуруҳга мансублигидан келиб чиқиб нодавлат нотижорат ташкилотларига уюшиши натижасида манфаатлар уйғунлашуви рўй беради. Институтлашган ижтимоий гуруҳлар шаклини олган манфаатлар гуруҳлари турли мамлакатларда уларнинг тарихи, тажриба ва анъаналаридан келиб чиқиб турлича номларда аталади. Масалан; АҚШда манфаатлар гуруҳлари фукаролик институтлари

волонтиёрлар ташкилотлари, умумий манфаатлар гуруҳлари, босим ўтказиш гуруҳлари, деб аталса, Ғарбда нодавлат нотижорат ташкилотлари, хайрия ташкилотлари, жамғармалар каби номлар билан аталган. Ривожланган мамлакатларда ишчилар, деҳқонлар, фермерлар, ишбилармонлар, турли касбга доир уюшмалар, хотин – қизлар, ёшлар, фахрийлар, диний бирлашмалар каби юз минглаб жамоат ташкилотлари бўлиб улар ўзларига аъзо бўлган индивидларнинг манфаатларини ва эҳтиёжларини қондириш учун фаолият юритади. “Нодавлат нотижорат ташкилотлари жамиятда мавжуд бўлган барча манфаатларини қамраб олиб, уларни ифодалагандагина, улар ўз мақсадларини самарали бажарадилар. Жамиятда турлича, жумладан иқтисодий, ижтимоий, ҳамда яна ўнлаб айрим соҳаларга доир манфаатларнинг ифодаси сифатида пайдо бўлади ва фаолият юритади”¹⁹. Маълумки ҳар қандай ташкилий тузилманинг моҳияти ва мазмуни унинг вазифаси ва фаолияти йўналишларида ёрқин ифодаланади. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг функциялари-турли тумандир. Бироқ, уларнинг асосий функцияларидан бири-турли ижтимоий гуруҳлар ва қатламлар манфаатларини артикуляция қилишдир. Манфаатлар гуруҳлари индивидлардаги турли йўналишдаги қарашлар ва фикрларни бир тизимга келтиради, бирон-бир ташкилотнинг бир қолипга солинган манфаатлар тизими асосида ташкилотнинг ҳаракат дасурининг шаклланишига ёрдам беради. Шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилотлар кўплаб айрим манфаатларни агрегатсия қилиш, мунозаралар ва муҳокамалар ёрдамида турли манфаатларни уйғунлаштириш ва улар ўртасида маълум бир муносабатлар тизимини ўрнатиш фаолиятини ҳам олиб боради. Бу жараёнда энг асосий ва муҳим аҳамият касб етадиган, гуруҳ аъзоларининг кенг қатламлари қарашларини ифода эта оладиган манфаатлар танлаб олинади ва уларни амалда қондиришнинг зарурий чора-тадбирлари кўрилади. Нодавлат нотижорат ташкилотлар томонидан маълум бир ижтимоий гуруҳнинг турли

¹⁹ Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти генезиси: шаклланиши ва ривожланиши. Т.: Ўзбекистон, 2010. б. 173.

манфаатлари бир тизимга солиниб, уларнинг кенг жамоатчилик хоҳиш-иродаси сифатида давлат ва ҳукумат органларига етказилиши, сиёсий қарорлар қабул қилиш учун муҳим аҳамиятга эгадир. Бундан ташқари манфаатлар гуруҳларининг яна бир функцияси-манфаатларни интеграция қилишдир. Бу айрим ижтимоий гуруҳлар ташқарисида ўз аъзолари манфаатлари асосида фаолият кўрсатаётган турли ижтимоий гуруҳлар билан бошқа бир гуруҳ манфаатларини яқинлаштириш учун ҳизмат қилади. Нодавлат нотижорат ташкилотлари кишиларнинг ихтиёрий бирлашмаларидир. Улар сиёсий партиялардан фарқ қилиб ҳокимиятни эгаллаш лавозимларига номзодлар кўрсатиш билан шуғулланмайдилар. Лекин улар ҳокимият ва бошқа сиёсий ташкилотларга тасир қилиш учун ҳаракат қиладилар. Бу соҳадаги фаолият сиёсий ташкилотлар воситасисиз бўлиши лозим. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳаракат усуллари давлат органларини ишонтириш, маслаҳат бериш жамоатчилик фикрини шакллантириш, сиёсий ахборотларга ижтимоий гуруҳларнинг эҳтиёжларини етказиш, ўз манфаатларини қондириш ташкилий тадбирлар ўтказиш билан чегараланади.

Нодавлат нотижорат ташкилоти деганда, жисмоий ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрий равишда тўзилган, ўз фаолияти давомида факат фойда олишни ўз олдига асосий мақсад қилиб қуймаган ва олинган фойдани унинг иштирокчилари (аъзолари) уртасида тақсимламайдиган ўз-ўзини бошқара оладиган ташкилот тушунилади²⁰.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг 4 та асосий белгилари бор:

1) ўзини-ўзи бошқариши;

2) жисмоний ёки юридик шахслар томонидан ихтиёрий равишда ташкил этилиши;

²⁰ “Ўзбекистоннинг ижтимоий сиёсий ташкилотлар салоҳияти ривожини қўллаб-қувватлаш ” мавзусидаги семинар тренинг материаллари. Тошкент-2010 11-бет

3) ўз фаолиятдан фойда олишни кўзламаслик;

4) ННТлар фойда олиши мумкин, аммо фойда аъзолар томонидан бўлиб олинмайди, балки Низомда курсатилган вазифаларни ҳал этишга сарфланади.

Хўш, ННТлар нима учун керак? Давлатнинг ўзи барча соҳаларни назорат қилса бўлмайдами? Биз давлатга солиқ тўлаймиз, давлат эса бизларнинг ижтимоий муаммоларимизни ҳал этади. Ҳамма ўз бурчини бажаради. Бир жихатдан бу туғри фикр. Ҳақиқатдан ҳам, давлат ижтимоий муаммолар билан аввало ўзи шуғулланади. Аммо дунёда ҳеч бир давлат жамиятдаги ижтимоий муаммоларни ёлғиз ўзи тулик ҳал эта олмайди. Чунки ижтимоий соҳа жуда кенг: таълим, фан, маданият, санъат, соғлиқни сақлаш, иш билан таъминлаш ва в-хк. Буларнинг барига давлатнинг маблағи, салоҳияти етмайди.

ННТлар куйидаги **вазифаларни** амалга оширади:

- давлат харажатлари (бюджети)ни иқтисод қилишга кумаклашади. Чунки ННТлар давлат бюджетидан маблағ олмайди, (грант орқали) олган тақдирда ҳам ижтимоий муаммоларни анча камхаражат ҳал этилишига эришади;

- жамиятда мавжуд ички (ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий) муаммолардан ўз вақтида хабардор қилади;

- ижтимоий муаммоларни ҳал этиш борасида янги тажрибаларни урганади ва уларни татбиқ этади;

- жамиятда юзага келадиган ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ечишда фаол иштирок этади ва х. қ

Нодавлат нотижорат ташкилоти жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, шунингдек бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва таълим соҳасидаги мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия ишларига оид фаолиятни амалга ошириш учун ва бошқа

ижтимоий фойдали мақсадларни кўзлаган ҳолда тузилади. Ривожланган мамлакагларда ННТ раҳбарлари ва ходимларини давлат тузилмаларига ишга қабул қилиш амалиёти кенг тарқалган. Нотижорат ташкилотлари иш жараёнида улар томонидан эгалланган амалий тажриба орқали, ҳудуд муаммоларини чуқурроқ англашга, уларнинг ечимини топишда янада кенгроқ дунёқарашга эга бўлишга, янги ностандарт механизмларни қўллашга имкон яратади. Демак ННТ нафақат жамиятнинг кадрлар ресурсига айланиб бормокда, балки у давлатнинг кадрлар резерви (заҳираси) ҳамдир.

Шундай қилиб, жахон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, биринчидан, давлат функцияларини аста-секин жамоатчилик ташкилотларига топшириш жараёни юз беряпти; иккинчидан, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳалардаги вазифаларни ҳал қилишда нодавлат фуқаролик институтлари ролининг юксалиш тенденцияси ортиб бормокда; учинчидан, маҳаллий аҳамиятга молик вазифаларни давлатлараро фуқаролик органлари орқали ечиш йуналишлари пайдо бўляпти; тўртинчидан, таълим ва маданият, шунингдек ахборот технологияларини тарқатиш соҳасида фуқаролик институтларига қизиқиш кучаймоқда; бешинчидан, кенг миқёсли, ҳалқаро, трансмиллий нодавлат нотижорат ташкилотлар пайдо бўлмоқда.

1.2. Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ривожланиш босқичлари ва ҳуқуқий асосларининг яратилиши

Ўзбекистон мусақиллигининг даслабки даврданок “Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон” демакратик жамият қуриш йўлидан кетмоқда, Фуқаролик жамиятида **жамоат бирлашмалари**, нодавлат нотижорат ташкилотларининг алоҳида ўрни бор. Тарихан қисқа давр ичида давлатчилигимизнинг конситусиявий ва сиёсий-ҳуқуқий асослари яратилди, ҳам марказда, ҳам жойларда давлат ҳокимияти органларининг янги тизими қарор топди. Энг муҳими, мамлакатимизда фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат асосларини шакллантириш йўлида даслабки, муҳим қадамлар қўйилди. Олий ва маҳаллий вакиллик ҳокимиятларининг ҳуқуқий-қонуний ваколотлари, функциялари Ўзбекистон Республикаси Конситусияси ва унинг асосида қабул қилинган қонунлар ёрдамида, бир томондан, марказий, иккинчи томондан, маҳаллий вакиллик ва ижроия ҳокимиятлари ҳамда бошқарув идораларининг вазифалари, фаолиятининг кафолотлари, маҳаллий ҳокимият органлари билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўртасидаги муносабатлар тартибга солинди. Бунда давлатнинг халқ иродасини ифода этиши ҳамда унинг манфаатларига хизмат қилиши, давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамият ва фуқаролар олдида маъсуллиги каби демократик тамойилларга асосланган халқ ҳокимиятчилиги

қарор топди. Дарҳақиқат, давлат ҳокимияти ҳамда бошқарув органларининг барча бўғинларида аҳолининг турли гуруҳлари ва қатламлари қанча фаол иштирок этса, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида амалга оширилаётган ислохотларнинг биринчи навбатда сиёсий тизимидаги янгиланишларнинг кўлами ва самарадорлиги шунча ошади. Шу муносабат билан Президент И.А. Каримов Республика Олий Мажлисининг иккинчи чақириқ биринчи сессиясидаги нутқида “Давлатнинг куч-қудрати бошқарувнинг барча ваколотларини ўз зиммасига олиши ҳамда давлат идораларининг ҳукм ва тазйиқ ўтказувчи орган сифатидаги вазифаларни кучайтириш билан белгиланмайди. Давлатнинг куч-қудрати аввало, демократик инситутларнинг мустақил фаолият кўрсатиши учун шарт-шароит яратиш, фуқаролар ва жамиятнинг барча сиёсий, ижтимоий салоҳиятини рўёбга чиқариш, тадбиркорлик ва иқтисодий ташаббуслар эркинлиги учун зарур имкониятларни ташкил этиб бериш қобилияти билан ўлчанади”²¹, - деб таъкидлайди. Бинобарин, фуқаролик жамияти шароитида давлат жамият тараққиётининг стратегияси ва тактикасини белгиловчи, маҳаллий ҳокимият органлари эркинлигининг меъёрини аниқлаб берувчи, улар билан ўзаро муносабатларини демократик тамойиллар асосида ташкил этувчи инситут вазифасини ўтамоғи лозим.

Жамият ҳаётининг барча соҳаларини эркинлаштириш демократия талабларидан биридир. Шу сабабдан ҳам, “ҳаётимизнинг барча соҳаларини эркинлаштириш йўли ўз моҳият эътиборига кўра мамлакатимизда амалга оширилаётган барча ўзгаришларнинг асосий боғловчи бўғинига айланди”²².

Ўзбекисонда жамият ҳаётини эркинлаштириш қуйидаги йўналишларда ўз ифодасини топмоқда:

²¹ Қаранг: Каримов И. А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт-пировард максимизмиз.8-жилд.-Т.: О'збекисон, 2000. Б. 334-335.

²² Қаранг: Каримов И. А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд.-Т.: Ўзбекисон, 1999. Б. 379-380.

- жамиятнинг сиёсий соҳасини эркинлаштириш;
- давлат қурилиши ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнларини эркинлаштириш;
- иқтисодиёт соҳасини эркинлаштириш.

Табиийки, ҳар учала йўналишдаги эркинлаштириш жараёни маҳаллий ҳокимият органлари фаолиятини ҳам эркинлаштириш учун ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий ва маънавий-мафкуравий замин тайёрлайди.

Сиёсий соҳани эркинлаштириш учун, энг аввало, фуқароларнинг сиёсий фаоллигини ошириш, жамиятимизда мавжуд бўлган турли сиёсий манфаатларни инобатга олувчи ва улар ўртасидаги мувозанатни сақловчи механизмни шакллантириш зарур бўлади. Президнет И.А.Каримов таъкидлаганидек, “Жамиятимизни янгилаш ва ислоҳ қилишнинг ҳозирги босқичида аҳолимизнинг сиёсий ва ижтимоий фаоллигини ошириш, уларнинг хоҳиш-иродасини ифода этишда, яъни бугун замоннинг ўзи талаб қиладиган бу муҳим вазифаларни бажаришда нодавлат инситутларини шакллантириш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, оммавий ахборот воситаларининг эркинлигини таъминлаш, сиёсий партияларнинг роли ва аҳамиятини кучайтириш, уларнинг ҳуқуқ ва ваколотларини кенгайтириш масалалари катта ўрин тутишини ҳаммамиз яхши тушунамиз”²³

Кейинги йилларда давлат қурилиши ва фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнларини эркинлаштириш ҳам ҳукуматнинг диққат марказида турибди. Зеро, турли ҳокимият тармоқларининг бир-биридан мустақил ҳолда иш олиб бориши таъминланмас экан, ҳокимият органларининг айрим ваколатлари нодавлат ва жамоат ташкилотларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига аста-секинлик билан

²³ Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва иқтисодиётни барқарорлаштириш йўлида. 16-жилд. –Т.: Ўзбекистон. .2008 в. 91.

берилмас экан, “кучли давлатдан кучли жамият сари” тамойилини рўёбга чиқариб бўлмайди.

Сиёсий соҳани, давлат қурилишини ва бошқарув муносабатларини умумейтироф этилган демократик тамойиллар ва меъёрларга монанд ҳолда эркинлаштириш, албатта мамлакатда давлат суверенитетини мусахкамлаш, ижтимоий барқарорликни қарор топтириш, ислохотларни янада чуқурлаштириш учун мусахкам пойдевор бўлиб хизмат қилади. Жамият сиёсий тизимини, давлат ва жамият қурилишини эркинлаштирмасдан, ўз умрини яшаб бўлган ягона мафкура ҳукмронлигида юзага келган эски тузумга бутунлай барҳам бермасдан туриб, ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлатни барпо этиш мумкин эмас. Худди шунинг учун ҳам, Президентимиз И.А.Каримов: “Ҳаётимизнинг барча соҳаларини эркинлаштиришга доир ислохотларни фаол давом эттириш, шу аснода инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини энг олий қадрият ва бойлик сифатида жамиятимиз ҳаётида асосий ўринга қуйиш доимий эътибор марказимизда бўлади”²⁴ деган эди.

Мустақиллик том маънода бизга халқ ҳокимиятчилигига асосланган озод жамиятнинг ҳаётга тўлақонли жорий бўлиши учун, уч талаб зарурлигини ўрагатди. **Биринчиси**, барча фуқароларнинг тенг ҳуқуқли эканлигини тан олиш, **иккинчиси**, барча фуқароларни қонунларга итоат этишини ўз бурчи деб билиши ва **учинчиси**, барча фуқароларнинг ижтимоий ҳаётга фаол ва масулиятли ёндашувидир²⁵. Фуқаролик жамиятнинг асосий бўғини бу нодавлат нотижорат ташкилаотлари, турли жамоат бирлашмалари ҳисобланади негаки фуқаролик жамиятида функциялар алмашинуви содир бўлади, бунда давлат ўз вазифаларнинг айримларини нодавлат нотижорат ташкилаотларига беради. Бу фуқаролик жамиятнинг намоён бўлиш

²⁴Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва иқтисодиётни барқарорлаштириш йўлида. 16-жилд. –Т.: Ўзбекистон. 2008 в. 45

²⁵ Қаранг; Мухаммаджон Имомназаров. “Миллий маънавиятимиз асослари” Ўзбекистон файласуфлар миллижамияти нашрети. Тошкент 2006. 301-бет

шакилларида бири халос. Келинг шу ўринда Ўзбекистондаги жамоат бирлашмалари ва нодавлат ноижорат ташкилаотларининг ривожланиш тарихига назар ташлайлик.

Ўзбекистонда фукарлар бирлашмаларининг ривожланишини шартли равишда бир неча даврларга булиш мумкин.

Биринчи босқич, мустанлака булгунга кадар ўтган давр. Бу босқич тахминан XIX асрнинг 60-йилларигача булган даврни камраб олиб деҳқонларлар (миришкорлар), хунармандлар, халқ ичида юривчи санъаткорларнинг непрофессионал бирлашмаларини ўз ичига олади. Хашарни жамиятдаги хусусий ёки ижтимоий муаммони хал килишда ўзбек халқининг энг кадимий анъанаси, вақтинчалик фукаролик меҳнат иттифоқи шакли деб ҳисоблаш мумкин. Бундан ташқари, Ўзбекистонда ўз-ўзини бошқаришнинг ўзига хос модели мавжуд булиб келган ва хозирда ҳам амал килмокда, бу-махалладир.

Иккинчи босқич, мустанлакачилик даври, яъни колониал босқич (1865-1917 йиллар) сиёсийлашган жамиятлардан иборат эди. Бу жамиятлар чоризм ва махаллий бошқарув ҳукуматининг зулмига қарши қаратилган эди. Шунингдек манфаатлар асосида тузилган турли адабий тугараклардан иборат эди (масалан, зиёлилар йиғиладиган Бедилхонлик, Машрабхонлик, Навойхонлик кечалари). Бу даврда ҳаттоки, археология, сайроки қушлар ихлосмандларининг махаллий тўгараклари, шашмақомчилар жамияти ва бошқалар тузилди. Барча тусиқларга қарамасдан, суфийларнинг диний жамоалари ҳам фаолият қурсатиб келган. Табиёки, мустанлака режими ўзга ғоянинг ҳар қандай қуринишини, миллий уйғониш ва фукарлар мустанкил фаолиятини, ҳар томонлама бузишига ҳаракат килди.

Учинчи босқич, «совет» мустанлакачилиги даври (1917-1985 йй.). Мазкур босқич совет ҳокимияти томонидан «коммунизм қуриш ишида халқнинг сиёсий фаоллигини» бутун дунёга қурсатиш мақсадида фойдаланилди. Булар:

- ихтирочилар ва рационализаторларнинг илмий-техник жамияти, радио охаваскорлар илмий-техник жамияти, «Билим» илмий-техник жамияти ва бошқалар;

- жисмоний тарбия ва спорт соҳасида — «Динамо» жамияти, «Спартак» жамияти ва бошқалар;

- ногиронларнинг жамиятлари - Ўзбекистон кўзи ожизлар жамияти, Ўзбекистон карлар жамияти ва бошқалар;

- кизиқиш буйича - Шахматсеварлар жамияти, Овчилар ва балиқчилар уюшмаси ва бошқалар;

- профессионал соҳада - Ўзбекистон бастакорлар уюшмаси, Ўзбекистон архитекторлар уюшмаси, Ўзбекистон ёзувчилар иттифоқи ва бошқалар;

- ташқи-сиёсий тарғибот соҳасида - Тинчликни сақдаш қўмитаси, Осиё ва Африка халқари билан бирдамлик қўмитаси ва бошқалар;

- маданий-тарихий соҳада - Тарихий ва маданий ёдгорликларни ҳимоя қилиш Ўзбекистон жамияти ва бошқалар;

- гуманитар соҳада — Ўзбекистон Қизил Хоч ва Қизил Яримой жамияти, Сув (хавзалари)да қутқариш Жамияти ва бошқалар.

Ушбу ташкилотларнинг ҳаммаси расмий характерга эга булган табиийки, буни аҳолидан сир гутиш кийин эди, зеро, аҳоли орасида уларга нисбатан икки томонлама ёндашув шаклланди: бир томондан, ҳамма уларнинг зарурлигини тушунарди, бошқа томондан эса, уларнинг фойдасиз эканлигини қўришди (ёки шунга гувоҳ булишди). Совет ҳукумати бу бирлашмаларнинг ҳар қандай сиёсийлашувига ниҳоятда эҳтиёткорона муносабагда бўлган. Айниқса, ушбу жамоатчилик бирлашмаларига уларнинг деярли бефойда эканлигини намён қилган аъзоликнинг «ихтиёрий-мажбурий» характери одамларнинг ғашига тегар эди.

Туртинчи босқич 1985 йилда бошланиб, 1991 йилгача давом этди. Бу

даврда «кайта куриш» оркали «социализмни янгилаш» ғояси остида фуқаролик иттифоқларининг ривожланган моделини куришга ҳаракат қилинган. Лекин вазият коммунистик режим назоратидан чиқиб кетди. Бу ҳолат, **биринчидаи** «жараённинг бориши»га умумий Кремль кайфиятини ва мамлакатда умумий бошқарувсизликни акс эттирди, **иккинчидан**, жамоатчилик бирлашмалари фаолиятини ҳуқуқий механизмлари йуқлиги ва **учинчидан**, бундай бирлашмаларни молиявий таъминлаш имкониятининг йуқлиги аён эди.

Аммо шу даврда Ўзбекистонда мамлакатнинг олий раҳбарияти бошчилигидаги соғлом кучлар давлат мустақиллигига эришишда том маънодаги жамоатчилик бирлашмаларининг ролини инобагга олган ҳолда, уларнинг ривожланишига замин ҳозирлади. Шундай қилиб, Президент И.Каримов ташаббусига кура, ҳали 1991 йилнинг ёзиданоқ жамиятда аёллар роли ва айниқса, мамлакатда демографик вазиятнинг хусусиятларини инобатга олган ҳолда, Ўзбекистон Хотин-қизлар кумитаси қайта тикланди. 1995 йилнинг мартдан жамоатчилик-давлат мақомини олган бу ягона ташкилот ўз структурасида вертикал иерархия тизимига эга булди: вилоят хокимлигалари-14, туман кўмиталари-170. Хотин-қизлар кўмиталарининг барча раҳбарлари маълум даражадаги хоким ўринбосарлари саналади. Бугун мамлакатимизда 91 та хотин-қизлар ноҳукумаг ташкилотлари фаолият юритмоқда. Уларнинг 55 фоизи таълим йуналишидаги лойиҳалар билан ишламоқда.

Ўзбекистондаги ННТлари таракдиётининг **бешинчи босқичи** 1991 йилнинг сентябридан бошланиб, 1996 йилгача, яъни ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг ҳамма жабхаларида либерализация жараёни бошлангунга қадар давом этди. Унинг асосий хусусиятлари: **биринчидаи**- жамоатчилик бирлашмаларининг мазмун ва функцияларининг ўзгариши; **иккинчидан** - совет структураларининг демократик структураларга оддий трансформацияси қилинишининг тугатилиши (КПни ХДПга, Ёшлар

Иттифокини «Камолот» жамгармасига ва хоказо); *учинчидан*- баъзи бир собик совет структураларининг шунчаки йуколиб кетиши.

1996 йилдан бошланган *олтинчи босқич* билан амалдаги жамоатчилик бирлашмалари мустахкамланди ва мустақиллик, демократия, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти руҳига мос янги ташаббускор иттифоқлар яратила бошланди.

Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларнинг, айнан Президент И.А Каримов таъкидлаганиде «Биз фуқаролик жамияти куришга интиломдамиз. Бунинг маъноси шуки, давлатчилигимиз ривожланиб борган сари бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халқга топшириш, яъни ўзини-ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш демакдир»²⁶.

Ўзбекистон Республикасида конунда белгиланган тартибда руйхатдан утказилган касаба уюшмалари, сиёсий нартиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-кизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий харакатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари *жамоат бирлашмалари* сифатида эътироф этилади (Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, 56-модда, 13-боб).

Ўзбекистон Республикаси конун чилигида «жамоат бирлашмаси» тушунчаси ишлатилган булсада, 90-йилларнинг ўрталарига келиб, купроқ «нодавлат ташкилот» ёки «учинчи сектор» тушунчаси хам (яъни, биринчи сектор давлат ташкилотлари, иккинчи сектор — тижорат ташкилотлари) кулланила бошлади.

«Нодавлат нотижорат ташкилотлар» жисмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган хамда олинган даромадларни (фойдани) ўз катнашчилари (аъзолари) уртасида такқсимламайдиган ўзини-ўзи бошқариш ташкилотидир» Бугун Ўзбекистонда бир катор жамоат бирлашмалари фаолият олиб боради.

²⁶ Каримов И. А. Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболларининг асосий гамойиллари. Г., 1995. 14-бет.

Жумладан, Ўзбекистон хотин-қизлар кумитаси, Республика касаба уюшмалари федерацияси, Республика Маънавият тарғибог марказ, “Соғлом авлод учун” халқаро хайрия жамғармаси, “Камолот” Ёшлар ижтимоий ҳаракати, Республика «Маҳалла» хайрия жамғармаси, “Нуроний” жамғармаси ва бошқалар.

Мустақдлик йилларида фуқаролик иттифоктарининг ташкил этилиши ва фаолиятини тартибга солувчи қонунчилик базаси яратилди. Хусусан, 1991 йилнинг 15 февralида «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари туғрисида» қонуни қабул қилинди (1992 йил 3 июль ва 1997 йил 25 апрелда ўзгартиришлар киритилди). Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилингандан сунг бу жараён асосий қонуннинг 13,56-62-моддалари билан тартибга солина бошланди. 1992 йилда «Касаба уюшмалари, улар фаолиятининг ҳуқуқлари ва қафолатлари туғрисида» қонун қабул қилинди. 1996 йилда «Сиёсий партиялар туғрисида»ги қонун, шунингдек 1996 йилда «Ўзбекистон Республикасида ижтимоий бирлашмаларнинг низомларини қайд қилиш тартиби туғрисида» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилинди.

1999-йил апрелда Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат ноижорат ташкилотлари туғрисида”ги қонуни, 2004-йилда “Сиёсий партияларни молиялаштириш туғрисида”ги қонуни қабул қилинди. Ўзбекистонда нодавлат ноижорат ташкилотларини фуқаролик жамияти институтининг сифатида ривожлантиришда 2005 йилнинг 10-июнида “Ўзбекистон нодавлат ноижорат ташкилотлари миллий Ассотсатсияси ташкил топиши муҳим аҳамият касб этди. Ҳозирги даврга келиб бу Ассотсатсияга 370 дан ортиқ турли республика миқёсидаги ва вилоятларда фаолият юритаётган нодавлат ноижорат ташкилотлар аъзо бўлиб кирдилар. Нодавлат ноижорат ташкилотларининг фаолиятини такомиллаштиришнинг мантиқий давоми сифатида фуқаролик жамияти

институтлари тизимида бу каби ташкилотларни тобора ривожлантириш, уларнинг мустақил иш юритиши ва чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш фаолиятини ташкилий –ҳуқуқий, моддий–техникавий жиҳатдан қўллаб–қувватлашни кучайтиришга қаратилган “Нодавлат–нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида” ги қонун , Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенати Кенгашларининг “Нодавлат нотижорат ташкилотларини фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини қўллаб–қувватлашни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қўшма қарори ҳам алоҳида аҳамиятга эга бўлди. Бундан ташқари сўнгги йилларда “Жамоат фондлари тўғрисида”ги, “Ҳомийлик тўғрисида”ги қонунлар, Ўзбекистон Республикаси президентининг “Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтлари ривожланишига кўмаклашиш чора–тадбирлари тўғрисида”ги қарори ва бошқа қатор меорий ҳужжатлар қабул қилинди ва улар фуқаролик жамияти институтлари ижтимоий фаоллигини кучайтиришда муҳим омил вазифасини бажармоқда. Ўз навбатида, Олий Мажлис ҳузурида жамоат фонди таркибига нодавлат нотижорат ташкилотлари ва жамоат ташкилотларининг ваколатли вакиллари билан бирга депутатлар, молиявий тузилмаларнинг масъул ходимлари кирган парламент комиссиясининг ташкил қилиниши ҳам эътиборга сазовордир. 2007 йил январь ойида “Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида” қонун қабул қилинди.

Юртбошимизнинг 2010-йилнинг 12-ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини концепцияси”да элликга яқин қонун ҳужжатларининг қабул қилишнинг зарурлиги, бугунги кунда давр

талаби ва мамлакатнинг ривожланиши учун муҳим эҳанлиги кўрсатиб берилган. Концепциянинг бешинчи бўлими “Фуқаролик жамияти институтларини шакллантириш ва ривожлантириш” деб аталиб ушбу бўлимда Президент И.А.Каримов “...Фуқаролик янада ривожлантиришга еришиш, амалга оширилаётган ислохатларимизнинг очиқ-ошкоралиги ва самарадорлигини таъминлашда уларнинг уларнинг ролини кучайтиришда **“Ижтимоий шериклик тўғрисида”**ги Қонуннинг. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан қонун ҳужжатларининг ижро этилиши устидан жамият, фуқаролик институтлари назоратини амалга оширишнинг тизимли ва самарали ҳуқуқий механизмини яратишга қаратилган **“Ўзбекистон Республикасида жамоатчилик назорати тўғрисида”**ги Қонуни шунингдек атроф муҳитни ўймоқ қилишни таъминлаш тизимида нодавлат нотижорат ташкилотларининг роли ва ўрнини белгилашга қаратилган **“Экологик назорат тўғрисида”**ги Қонунларнинг” қабул қилиш фурсати етди²⁷, деган эдилар ва бу қонун лойҳалари бугун Республика парламенти томонидан жамоатчилик муҳокамасига тақдим этилмоқда.

Бугунги кунда Олий Мажлис Қонунчилик палатасида Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлари ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари қўмитаси фаолият олиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан берилган маълумотларга қара, ҳозирги кунда республикада адлия органлари томонидан **6000 дан зиёд** нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамда **50 дан** ортиқ ҳамкор ва чет эл ноҳукумат ташкилотларининг ваколатхона, филиаллари давлат рўйхатига олинган.

Ўзбекистонда вазифа ва функцияларига қара бир-биридан фарқланувчи, иштирокчилар оммавийлигига ва моддий-техника имкониятларига қараб қуйидаги ташкилотларни нодавлат нотижорат

²⁷ И.А.Каримов “Мамлакатимизда демократик ислохатларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини концепцияси” Тошкен-“Ўзбекистон”-2010й 45.46.47 бетлар

ташкilotлари тоифасига киритиш мумкин:

- жамоат бирлашмалар;
- ижтимоий фондлар;
- ассоциациялар;
- ўз-ўзини бошқариш органлари.

1995 йилда киритилган Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига мувофиқ истеъмолчи кооперативлар шаклидаги юридик шахслар ҳам ноижорат ташкilotларига киради.

Умумэътироф этилган таснифга кура, Ўзбекистондаги нодавлат ноижорат ташкilotлари куйидаги гуруҳдарни ўз ичига олади:

Биринчи гуруҳ;- аҳолининг муайян йирик тоифаларининг ижтимоий манфаатларига хизмат курсатишга ихтисослашган умуммиллий структуралар («Махалла» фонди, Хотин-кизлар кумитаси, Ногиронлар ассоциацияси, «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳдракати, «Нуроний» фахрийлар фонди ва бошқалар).

Иккинчи гуруҳ;- экология, маданият ва саломатликка ихтисослашган миллий-халқаро фондлар («ЭКОСАН» фонди, «Олтин мерос» фонди, «Соғлом авлод учун» фонди, Амир Темур маданий-тарихий фонди, Оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш фонди, Оролни кутқариш фонди, Марказий Осиё мамлакатларининг фан ва маданият ходимлари фонди ва бошқалар).

Учинчи гуруҳ;- профессионал манфаатларга оид ижтимоий муассасалар, улардан энг кўзга курунганлари куйидагилар: «Ижтимоий фикр» маркази, «Маънавият тарғибод» жамоатчилик маркази, Журналистларни кайта тайёрлаш Халқаро маркази ва бошқалар.

Туртинчи гуруҳ;- умуммиллий хайрия жамиятлари, фондлар (Болалар фонди, «Улуғбек» иқтидорли ёшларни куллаб-куватлаш фонди, Ўзбекистон миллий рақс фонди, «Устоз» Республика фонди, Мехрибонлик уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий химоялаш фонди, Республика студентлар

фонди ва бошкалар).

Бешинчи гуруҳ; - ҳуқуқни ҳимоя қилувчи ноҳуқумат ташкилотлари (Ўзбекистон судьялар асоциацияси, Ўзбекистон адвокaтлар асоциацияси, Ўзбекистон аёл юристларининг жамоат бирлашмаси, Шаҳс ҳуқуқини ҳимоя қилиш кумитаси, инсон ҳуқуқлари буйича Ўзбекистон мустақил ташкилоти ва бошкалар).

Олтинчи гуруҳ; — ижодий интеллигенциянинг миллий жамоат ташкилотлари (Ёзувчилар уюшмаси, Ўзбек химия жамяти, журналистлар уюшмаси, Бастакорлар уюшмаси, Меъморлар (архитекторлар) иттифоқи, кинематографчилар иттифоқи ва бошкалар).

Еттинчи гуруҳ; - Ўзбекистонда истикомат қилаётган майда миллат вакиллари бирлаштирувчи миллий маданият марказлари (130 дан ортиқ)- маданият, маънавият, урф-одатлар ва анъаналар, шунингдек хорижий мамлакатлар билан тўзилган дустлик жамятлари.

Саккизинчи гуруҳ; — жойларда ижтимоий аҳамияти ва ижодий қизиқишига кура ташкил этилган бирлашмалар (Уруш фахрийлари бирлашмаси, Автомотоҳаваскорларнинг кунгилли жамяти, Ихтирочилар ва рационализаторлар жамяти, Сайёҳлар ва ҳаваскор кўшикчиларининг клублари, Ногирон болалар ота-оналарининг уюшмаси ва бошкалар).

Шундай қилиб, республикада жамоатчилик ташкилотларни ривожлантириш ўзининг янги тараккиёт босқичига қадам қуйдики, бу босқич ННТ тикланиш жараёнининг фаоллашуви ва улар сонининг ошиши билан характерланади. Бирок куп сонли нодавлат ташкилотларининг пайдо булиши хали уларнинг барқарор фаолияти ва хаётий яшовчанлигидан далолат бермайди. Бу, биринчи дан, ННТ ўз ғоялари ва давлат хокимияти органлари олдидаги хақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишга кодир эмаслиги, уларнинг профессионализм даражасининг, ҳуқуқий ва сиёсий маданиятининг пастлиги ва ҳрказолар; иккинчидан, купчилик ННТ олдиларига қуйган мақсадларининг фойда олишга йуналтирилганлиги; учинчидан, ННТ мазмун

ва мохиятини жамоатчилик томонидан (хали) яхши англаб етилмаганлиги ва бошкалар билан ифодаланади.

Таъкидлаш лозимки, сунгги йилларда юртимизда муайян ижобий ишлар ҳам амалга оширилди. Масалан, 2003 йилдан бошлаб **“Фуқаролик жамиятини ўрганиш институти”** (2010- йилдан Фуқаролик жамияти шакилланишини мониторинг қилиш мустақил институти номини олган) фаолият юритиб келмоқда. Бу институт томонидан халқаро ва миллий ННТлар ҳамкорлигида бир катор тадбирлар амалга ошириб келинмоқда. Шунингдек 2005-йилнинг май ойидан бошлаб **“Ўзбекистан нодавлат нотижорат ташкилотлар миллий ассоциацияси”**га асос солинди. 2006 йилда ассоциациянинг ННТларни куллаб-қувватлаш фонди томонидан 19та лойҳа буйича 73 млн сум миқдоридаги грантлар ажратилди²⁸.

Маълумки, ривожланган мамлакатларда ҳам нодавлат нотижорат ташкилотлар жамиятнинг асаосий қисмини ташкил этади. Жумладан АҚШ да 1 миллиондан кўпроқ нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолият юритадилар. Уларда мамлакат аҳолисининг 7.8 фоизи ҳизмат қилади. Дунёнинг бошқа ривожланган мамлакатлари ҳукуматлари ҳам муҳим иқтисодий, иштимой, экологик ва бошқа долзарб муаммоларни ҳал этишда жамоат тузилмаларига, биринчи навбатда нодавлат нотижорат ташкилотларига таянадилар. Ривожланган 22 та мамлакатда иш билан банд аҳолининг 4.9 фоизи бевосита нодавлат соҳада меҳнат қиладилар. Бу кўрсаткич Нидерландияда 12,4 Ирландияда 11,5, Белгияда 10,5, Исроилда 9,2, Австралияда 7,2, Буюк Британияда 6,2 фоизга тенгдир. Шунингдек Италияда мунтазам ўтказилиб туриладиган сотсиологик тадқиқотларга биноан 18 ёшдан 74 ёшгача бўлган Италия аҳолиси нинг фақат 12 фоизи ихтиёрий нодавлат нотижорат ташкилотларида иштирок этадилар. Италияда келтирилган ана шу 12 фоиз иштирокчиларнинг фақат учдан икки

²⁸ www.ngo.uz

қисмигина “учинчи сектор“ да фаол қатнашадилар. Ҳозирда мамлакат худудидаги “учинчи сектор” ташкилотлари у ёки бу ижтимоий қатламлар ва гуруҳлар манфаатларини ифодалай олиши қобилиятига эга бўлгандагина фуқоролар улар фаолиятида иштирок этишга мойил бўладилар. Акс ҳолда эса фуқоролар нодавлат нотижорат ташкилотларига бефарқлик билан қарайдилар. Мамлакатдаги нодавлат нотижорат ташкилотларининг аксарият қисми ҳали ўзлари таянадиган ижтимоий қатламларни аниқлаштириб олмаганликлари ёки ўзларини бирон–бир ижтимоий қатлам манфаатларини ифодаловчи ташкилот даражасига етказа олмаганликлари учун ҳам улар фаолиятига фуқороларни жалб этиш муаммолари ўз ечимини топганича йўқ. Бундай муаммоларни ҳал этиш учун хоҳ ривожланган мамлакатларда хоҳ ривожланаётган мамлакатларда, аҳолининг ҳар бир қатламларида тарғибот ишларини олиб бориш лозим, энг чекка жойларга ҳам этибор бериб у жойдаги фуқороларнинг фикрини ҳам инобатга олиш ва нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолияти билан таништириш зарур.

Бизга малумки, ўзини-ўзи бошқариш тизими бир-неча юз йилликларда шаклланиб, у XX асрга келиб демократик характер касб эта бошлади. Бу эса мамлакатлардаги ўзини-ўзи бошқариш органларини сайловлар йўли билан шакллантириш, улар фаолиятини молиялаштириш, фуқороларни ўзини-ўзи бошқаришда, сиёсий қарорлар қабул қилиш жараёнларидаги иштироки, мазкур органларни аҳоли ижтимоий–иқтисодий аҳволини яхшилашдаги ўрни юксак мақомга кўтарилди. Миллий мусақиллик даврида Ўзбекисонда фуқоролик жамияти ва ҳуқуқий давлат барпо этиш ислоҳатлари шуни кўрсатдики, фуқоролик жамияти институтлари, ўз-ўзини башқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари давлат бошқарувида ва сиёсий қарорлар қабул қилишдаги кенг ва фаол иштирокини таъминламоқда. Ўзбекисонда кучли

жамиятга ўтиш даврида ўзини-ўзи бошқариш органларини замонавийлаштириш ва эркинлаштиришга қаратилган ислоҳатлар жараёнлари натижасида миллий анъаналар ва халқаро тажрибаларни уйғунлаштиришга асосланган фуқаролик жамияти куришга доир ислоҳотлар тобора чуқурлашиб бормоқда. Ўзини-ўзи бошқариш органларини эркинлаштириш соҳасидаги ислоҳотларни янада чуқурлаштиришда давлатнинг бош ислоҳотчи сифатида амалга оширилган чора-тадбирлари натижасида мамлакатда фуқаролик жамиятининг пойдевори шаклланди.

Фуқароларнинг сиёсий қарорлар қабул қилиш жараёнидаги иштироклари муҳим демократик қадрият сифатида ҳар қандай мамлакатда ҳам ўзини-ўзи бошқариш органлари воситасида амалга оширилади. Шунинг учун ҳам жамиятнинг демократлашуву ва ҳуқуқий давлат мақомига эришуви кўп жиҳатдан фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш ишларида нечоғлик кенг иштирок этишларига боғлиқдир. Шунингдек, демократиянинг моҳияти-фуқароларнинг қарорлар қабул қилиш жараёнидаги иштирокларида ўзаро тенглик бўлишини ва бу жараёнларда доимо озчилик ҳуқуқларини ҳимоя қилишни назарда тутган ҳолда кўпчилик овози асосида ҳуқуқий қарорлар қабул қилинадиган ўзини-ўзи бошқаришга бўлган қобилияти билан ифодаланади.

Дарҳақиқат мамлакатимизда ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш ҳамда ривожлантириш бўйича кенг кўламли ишлар олиб борилаётган бир даврда жамоатчилик назоратининг аҳамияти жуда катта, чунки жамоатчилик назорати демократиянинг энг муҳим талабларидан бири бўлиб, у фуқаролар, оммавий ахборот воситалари, сиёсий партиялар, жамоат бирлашмалари, касаба уюшмалари сингари фуқаролик жамияти институтлари томонидан амалга оширилади. Унда асосий эътибор давлат ва ўзини-ўзи бошқариш фаолиятини

қонунчиликни таъминлаш, мансабдор шахслар томонидан Конститутсия ва қонунлар талабининг сўзсиз бажарилишини таъминлашга қаратилади. Бу сай ҳаракатлар провардида давлат амалдорлари масъулияти ва жавобгарлигини кучайтириб улар фаолияти самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Ҳозирги ижтимоий –сиёсий ҳаёт шуни кўрсатмоқдаки нодавлат нотижорат ташкилотларининг давлат органлари устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишни қийинлаштирмоқда . Шунинг учун “Нодавлат нотижорат ташкилотлари, ўз навбатида, жамоатчилик назоратини амалга оширишдан бошқа мақсадларда давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг бошқа ишларига аралашмаслиги керак. Айни чоғда жамоатчилик назорати бошқарув ва аҳоли ўртасида ўзаро муносабатларини яқинлаштириб умум давлат равнақига хизмат қилади.

Фуқароларнинг долзарб муаммоларини ҳал этиш, ижтимоий фаоллигини таъминлашда маҳалланинг ўрни ва аҳамияти таборо ортиб бормоқда. Шу мақсадда, масалан, одам савдосига қарши курашиш бўйича ўтган йили жойларда тузилган 8 мингдан ортиқ жамоатчилик кенгаши томонидан ушбу йўналишда ташкил этилган тадбирларда 710 мингдан зиёд аҳоли, жумладан, ёшлар иштирок этди. Ҳудудий бўлим ва бўлинмалар, фуқаролар йиғинлари томонидан одам савдоси қурбони бўлган фуқароларга турли кўмак берилди. Ёшларда терроризм, диний экстремизм, ҳар хил маънавий таҳдидларга қарши курашиш кўникмаларини шакллантиришга қаратилган тушунтириш – тарғибот ишлари мунтазам олиб борилаётир. Аҳоли бандлигини таъминлаш мақсадида 2010 йилда маҳалла фуқаролар йиғинлари кўмаги билан 2 минг 845 нафар киши ўқув курсларига юборилди, 7 минг 458 фуқаро ишга жойлашди”

Фуқаролар йиғинлари раислари (оқсоқоллари) ва уларнинг маслаҳатчилари сайловини ўтказиш жараёнида очиқ-ойдинлик ва ошкоралик каби демократик принципларни таъминлаш борасида тўпланган тажрибани

акс этирувчи таҳлилий материалларни умумлаштириш ва аҳоли орасида кенг ёйиш, олимлар ва мутахассисларни жалб этиш, тегишли материалларни оммавий ахборот воситаларида мунтазам эълон қилиб бориш йўли билан юқорида кўрсатиб ўтилган қонунларнинг моҳияти ва мазмунини кенг кўламда тушунтириш, шунингдек, бу соҳадаги қонунчилик базасини такомиллаштириш зарурлигини ҳам эътибор қаратилади. И.А.Каримов такидлаганидек, Ўзбекисонда фуқаролик жамиятининг яшашини тامينлайдиган асосий шарт шароитларидан бири, бу - давлат ҳокимияти ваколатларини чегаралаш, фуқаролик жамияти институтларига жамиятда ўзини-ўзи бошқариш учун қанчалик зарур бўлса, шунчалик етарли ваколатлар бериш эканлиги масаласини кун тартибига кўяди.

Шунингдек, Президентимиз давлат ваколатларини жамоат институтларига бериш асосида ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини куриш мақсадида куйидаги вазифани кўйди: “ҳақиқий миллий равнаққа биз фақт давлат ҳокимияти вазифаларини қатъий ва мукамал белгилаб ва шу билан бирга чекланиб кўйилган фуқаролик жамияти шароитидагинина эришмоғимиз мумкин. Бундай жамиятда давлатнинг бош вазифаси тараққиёт сратегиясини аниқ белгилаш ва уни ҳаётга жорий этиш учун қаттиқ назорат олиб бооришдан иборат бўлади. Ана шундай давлат ва жамиятни куриш, ҳақиқий демократик кадриятларни вужудга келтириш бизнинг бош концепсиямиз ва миллий равнақимиз асосидир”²⁹.

Ўзбекисонда фуқаролик жамиятининг шакилланиши фуқароларнинг давлат ва жамият бошқарувида фаол иштирокини амалга ошириш билан узвий равишда боғлиқ ҳолда кечади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки давлат ҳокимияти органлари усидан жамоатчилик назоратининг

²⁹ Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари // Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир, Т-3. Т.: Ўзбекистон 1996, Б. 12.

ўрнатилиши фуқаролик жамияти барпо этишнинг энг муҳим шартларидан биридир . Президентимиз давлат назорати функциясига нисбатан жамоатчилик назоратининг афзал ва муҳим эканлиги хусусида тўхталиб қуйидагиларни таъкидлайди: “Шуни унутмайликки , биз давлатнинг назорат функциясини кучайтирсак, назорат билан шуғулланувчи давлат тузилмалари ва органларини қанча кўпайтирсак, амалдорларнинг зўравонлиги ва коррупция шунча авж олади. Шунинг учун биз жамоатчилик назоратини давлат фаолияти, шу жумладан, унинг куч ишлатувчи тузилмалари фаолияти устидан ҳамжамият назоратини ҳар тамонлама кучайтиришга алоҳида эътибор қаратишимиз лозим . Бу масалада бундан бошқа муқобил йўл йўқ”.

Фуқаролик жамияти инситутлари томонидан амалга ошириладиган жамоатчилик назоратини аввало жамоат ташкилотлари – сиёсий партиялар, маҳаллий ўзини – ўзи бошқариш органлари, касаба уюшмалари ва бошқа ташкилотлар фаолиятининг муҳим йўналиши ҳисобланади . Жамоатчилик назорати жамиятда ижтимоий адолат қарор топиши учун шахс, давлат ва жамият алоқаларида мувозанат тенглик ўзаро масулият ва жавобгарликка ҳизмат қилувчи асосий омил ҳисобланади . Маскур инситут инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари нафақат давлат томонидан кафолатланган балки давлат органлари фаолиятида устувор аҳамиятга эга эканлигини таъминлайди ва бундан жамоатчилик назоратининг мавжудлиги сиёсий ҳокимиятнинг том маънода халқ кўлида эканлигини кўрсатади.

Президентимиз “Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизатсия ва ислоҳ этиш” номли асарида, ҳокимият ваколатларининг маълум бир қисмини марказдан маҳаллий ҳокимият органларига ўтказишга қаратилган қонун

ва ҳуқуқий ҳужжатларни бир тизимга келтириш ва уларга қўшимча тарзда янгиларини ишлаб чиқиш, ўзини-ўзи бошқариш органлари-маҳалла, маҳалла қўмиталари ва қишлоқ фуқаролар йиғинларининг роли ҳамда ваколатларини амалда кучайтириш лозим.

Бундан ташқари сиёсий партиялар ва фуқаролик инситутларининг давлат аҳамиятига молик энг муҳим қарорларни қабул қилишдаги роли ва таъсирини тубдан кучайтириш, шу муносабат билан партиялар аҳоли ўртасида обрў-эътибор қозониш мақсадида изчил ишлар олиб бориши аҳолининг турли ижтимоий ва социал гуруҳлари манфаатларини ифодаловчи, мамлакатда шаклланаётган фуқаролик жамиятининг асосий инситутлари бўлган ноҳукумат ва жамоат ташкилотларининг нуфузи ва таъсирини оширишга катта эътибор берилаётганини ҳам алоҳида таъкидлаган.

Одамлар онгида демократик қадриятларни мусаҳкамлашда, уларнинг сиёсий ва фуқаровий фаоллигини оширишда мамлакатда рўй бераётган демократик ўзгаришларнинг кўламини кенгайтириш ва чуқурлаштириш сиёсий партиялар ва нодавлат ноҳукумат жамоат ташкилотларининг жамиятда мавқеи мусаҳкамланиши билан, улар давлат ва ҳокимият тузилмалари фаолияти усидан жамоатчилик назоратининг асосий воситасига айланди. Шунини ҳам таъкидлашга тўғри келадикки уларнинг айримлари турли ҳомийлик кўмагида тузилган нодавлат ноижорат ташкилотларини текшириш натижалари шунини кўрсатмоқдаки, бундай ташкилотлар фаолияти улар рўйхатдан ўтиш чоғида тақдим этган ва дасурлари доирасидан анчагина четга чиқиб кетмоқда ва муайян буюртмага асосланган мақсадни кўзлайди. Табиийки, биз бу ҳолатлар билан мураса қила олмаймиз, қонунчилигимизга зид бўлган бу каби

лойиҳаларнинг Ўзбекистонда келажакда йўқ³⁰ деган фикрлари ҳозирги кунда ўз исботини топмоқда десак адашмаган бўламан.

Хулоса қилганда, Ўзбекистон жамиятининг барча соҳаларида чуқур институционал ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Жамиятда кўппартиявийлик тизими шаклланди, партия ва давлатдан холи бўлган нодавлат ноижорат ташкилотлар тизими ва ўзини-ўзи бошқариш органлари давлатдан ажратилди.

Коммунистик мафкура ўрнига мафкуралар плюрализмига ўрин берилди, миллий кадрлар ва миллий маданият мамлакат халқининг асосий дунё қарашига айланиши учун барча ҳуқуқий асослар яратилди. Барча қонунларни демократик тамойиллар асосида қабул қилиш тажрибаси шаклланди. Натижада мамлакатимизда фуқаролик жамиятининг шаклланиши учун сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий шарт-шароитлар яратилганини кўришимиз мумкин.

Ўзбекистонда давлатнинг бош ислохотчилик фаолияти натижасида мамлакатимизда фуқаролик жамияти қуришнинг пойдевори- конституциявий ва ҳуқуқий шарт – шароитлар яратилди. Ислохотлар натижасида мамлакатда нодавлат ноижорат ташкилотлари ва ўзини-ўзи бошқариш органлари тизими шаклланиб фуқаролик жамиятини қуриш жараёнида фаол иштирок этиб келмоқда. Муҳими “учинчи сектор” билан давлат ҳамкорлиги натижасида давлат ва жамият ишларини бошқариш учун кенг имкониятлар яратилди.

³⁰ Каримов И.А., Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизация ва ислох қилиш. Т.: Ўзбекистон, 2005. В. 39-41.

II. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИДА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ МАСАЛАСИНИНГ ҚЎЙИЛИШИ.

2.1. Мамлакатимизда ёшларни ҳар томонлама етук бўлиб вояга етишига яратилган шарт-шароитлар таҳлили.

Мамлакатимизда ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, иқтидорларини намоён этишлари учун етарлича шароитлар яратиб берилган. Бунга жавобан охириги пайтларда ёш ватандошларимиз ҳам берилаётган эътибор, қилинаётган ғамхўрликдан одилона фойдаланиб, кўплаб соҳаларда ўзларининг нималарга қодир эканликларини намоёиш этмоқдалар.

Илм олиш, ўрганиш, янгилик яратишга интилиш, бунёдкорлик ва ташаббускорлик ёшлик даврига хос бўлган асосий ижтимоий-генетик ходисалардан ҳисобланади. Бу ёшларнинг ҳар томонлама баркамол авлод бўлиб камол топиши, келажакда мамлакатимиз ривожини ва тараққиётига муносиб ҳисса қўшадиган етук кадрлар бўлиб етишишини таъминловчи асосий омилдир.

Иқтидор, истеъдод, ижод қилишга мойиллик болаларда мактаб ёшидан пайдо бўла бошлайди. Фақат уни сезиш, тўғри йўналтириш, ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш лозим.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан ҳам иқтидорли ёшларни аниқлаш, уларни ривожлантиришда кўмаклашиш, қўллаб-қувватлаш борасида самарали ишлар амалга оширилмоқда.

Таълим муассасаларида ўқиётган истеъдодли ва қобилиятли йигит-қизларни аниқлаш, уларнинг интеллектуал салоҳиятини тўла-тўқис рўёбга чиқариши учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш, маънавий ва моддий жиҳатдан кўмаклашиш Ҳаракатнинг Дастурий вазифаларидан бири қилиб белгиланган.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати ёшларнинг турли соҳалар бўйича иқтидор ва истеъдодга эга бўлишини эътиборга олган ҳолда, бу борадаги ишларини ташкил этишда барча жабҳаларни қамраб олишга ҳаракат қилинмоқда.

Ёшларнинг иқтидори ва истеъдодини турли фан соҳалари бўйича аниқлаш ва ривожлантириш мақсадида **“Сиз тарихни биласизми?”**, **“Сиз қонунни биласизми?”** кўрик-танловлари; табиий етакчилик қобилиятини аниқлаш ва ривожлантириш бўйича **“Сардорлар олимпиадаси”** лойиҳаси; ёшларнинг санъат соҳасидаги иқтидорли ва истеъдоди ривожлантириш бўйича **“Янги авлод”** болалар ижодиёти фестивали, **“Қувноқлар ва зукколар”** кўрик-танлови; ёшларнинг ижодий яратувчанлик қобилиятларини ривожлантириш бўйича **“Келажак овози”** Республика мегатанлови, **“Менинг ғоям”** ихтиро ва кашфиётлар танлови; ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш бўйича **“Заковат”** интеллектуал телелойиҳаси, **“Камалак билимдонлари”** лойиҳаси; иқтидорли ва фаол ёшларни қўллаб-қувватлаш бўйича **“Камолот”** стипендияси, **“Камолот”** таълим гранти лойиҳалари; ёшлар ўртасида илмий-ижодий ҳамкорлик муҳитини яратиш бўйича **“Талабалар баҳори”** фестивали, **“Талабалар фестивали”** лойиҳаси, **“Аълочилар анжумани”** ташкил этиб келинмоқда.

Юқорида санаб ўтилган “Камолот” ижтимоий ҳаракати томонидан амалга оширилаётган ёшларни интеллектуал салоҳиятини оширишга қаратилган лойиҳаларнинг айримларига тўхталиб ўтмоқчиман.

Умумтаълим мактаби ўқувчилари ўртасида **“Сиз тарихни биласизми?”** кўрик-танлови ташкил этиб келинмоқда. Танловда 2007 йилда **34 843** нафар, 2008 йилда **40 641** нафар, 2009 йилда **40 246** нафар, 2010 йилда **45 400** нафар, 2011 йилда **54 500** нафардан ортиқ ўқувчилар иштирок этди.

Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқувчилари ўртасида “Сиз қонунни биласизми?” кўрик-танлови ташкил этиб келинмоқда. Танловда 2007 йилда **13110** нафар, 2008 йилда **12 272** нафар, 2009 йилда **16 082** нафар, 2010 йилда **17 800** нафар, 2011 йилда **19 300** нафардан ортиқ ўқувчилар иштирок этди.

Ўзбекистон маданияти ва санъати Форуми жамғармаси, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги билан биргаликда ўтказиб келинаётган “**Келажак овози**” Республика мегатанлови ёшларда яратувчанлик, кашфиётлар қилишда иштиёқини оширишда муҳим аҳамият касб этмоқда. Буни иштирокчилар сони йилдан йилга ошиб бораётганида кўришимиз мумкин. Танловда 2007 йил **32 минг** нафар, 2008 йил **56 минг** нафар, 2009 йилда **65 минг** нафар, 2010 йил **75 минг** нафар, 2011 йил **100 минг** нафарга яқин ёшлар танловда иштирок этди. Иштирокчилар 4 йўналиш ва 15 та номинация бўйича беллашдилар. Танлов натижаларига кўра **45 нафар** ёшлар турли номинациялар бўйича ғолиб деб топилди.

Санъат соҳасидаги иқтидорли ва истеъдодли болаларни аниқлаш бўйича Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми жамғармаси билан ҳамкорликда ўтказилиб келинаётган “**Янги авлод**” болалар ижодиёти фестивали бугунги кунга қадар **70 000** нафардан ортиқ болаларни қамраб олган. 2008 йилда ушбу фестивалга **15 минг** нафар, 2009 йилда **18 минг** нафар, 2010 йилда **23 минг** нафардан ортиқ болалар жалб этилган.

“**Камолот**” стипендияси – талабаларнинг Ҳаракат фаолиятини самарали ташкил этишдаги фаоллиги, ташаббускорлиги, ижтимоий-сиёсий, маънавий ва ҳуқуқий саводхонлигига қараб бериладиган рағбатлантирувчи мукофотдир. “Камолот” стипендияси танловида 2007 йилда **408** нафар, 2008 йилда **495** нафар, 2009 йилда **520** нафар, 2010 йилда **840** нафардан ортиқ талабалар иштирок этди. 2007-2010 йиллар мобайнида Республика олий

таълим муассасаларидан **78** нафар талаба “Камолот” стипендияси соҳиби бўлган.

Талабаларнинг иқтидори ва истеъдодини қўллаб-қувватлаш, улар орасида учрайдиган иллатлар, муаммо ва камчиликларни юмористик тарзда олиб чиқиб, уларга қарши курашиш мақсадида Республика олий ўқув таълим муассасалари ўртасида рус ва ўзбек тилларида **«Қувноқлар ва зукколар»** кўрик-танлови ташкил этилади. Танловда 2007 йилда кўрик-танловда **16та**, 2008 йил **22та**, 2009 йил **28 та** жамоа, 2010 йилда **40 та** жамоа 2011 йилда **58та** жамоа иштирок этди. Кўрик-танловнинг ярим финал ва финал ўйинлари Тошкент шаҳридаги **“Туркистон” саройида** ўтказилди. Йил давомида кўрик-танлов **25 минг** нафардан ортиқ ёшлар аудиториясини қамраб олди.

2010 йил ноябрда Бухоро шаҳрида **“Талабалар фестивали”** ташкил этилди. Фестивалнинг очилиш маросими **“Қўхна ва боқий Бухоро”** мажмуаси амфитеатрида бўлиб ўтди. Унда Республикадаги барча олий ўқув юртларидан **500** нафар иқтидорли талабалари, Бухоро вилоятидан **2800** нафардан ортиқ, жами **3300** нафардан ортиқ ёшлар иштирок этди. “Талабалар фестивали” доирасида “Фуқаролик жамиятини шакллантиришда ёшларнинг ўрни” мавзуида, “Ёшлар ва мамлакатни иновацион ривожлантириш” мавзуидаги илмий-амалий конференциялар, “Олий таълим муассасалари куни” кўرғазмаси, “Қувноқлар ва зукколар” кўрик-танлови, “Етакчилар форуми”, 12 та йўналиш бўйича мастер-класслар, спортнинг 6 та тури бўйича мусобақалар ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 31 октябрдаги **«Ўзбекистон Республикасининг Қуролли кучлари сафида муддатли ҳарбий хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчиларга бериладиган имтиёзлар тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-213-сон** Қарорига мувофиқ, муддатли ҳарбий хизматни ўтаб, тавсиянома билан ўқишга қабул қилинган талабалар Ҳаракат

фаолиятида фаол иштирок этган тақдирда, уларнинг контракт-тўловининг 35 фоизи тўлаб берилади.

2006-2007 ўқув йилида **2731** нафар, 2007-2008 ўқув йилида **6478** нафар, 2008-2009 ўқув йилида **9628** нафар, 2009-2010 ўқув йилида **14 533** нафар, 2010-2011 ўқув йилида **11 046** нафар муддатли ҳарбий хизматни ўтаб, ўқишга қабул қилинган талабалар “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан моддий қўллаб-қувватланди.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан кенг жамоатчиликнинг иштирокида иқтидорли болалар ва ўсмирларга, талабаларга, ёш олим ва ижодкорларга ҳомийлик тизимини шакллантириш, хусусан, ёш ихтирочиларнинг илмий тадқиқотлари ва кашфиётларини амалиётда қўллашига, маъмурий-идоравий тўсиқларсиз, сансалорликсиз, бевосита ишлаб чиқариш тармоқларида синаб кўрилишига ҳамда ялпи ишлаб чиқаришга жорий этилишига амалий ёрдам кўрсатиб келинмоқда.

Олий таълим муассасалари талабалари ўртасида “Камолот”-таълим **гранти** танлови ташкил этилди. “Камолот” таълим гранти - кам таъминланган иқтидорли талабаларни ижтимоий қўллаб-қувватлашга кўмаклашишга қаратилган лойиҳа ҳисобланади. Танловда 2007 йилда **272** нафар, 2008 йилда **405** нафар, 2009 йилда **580** нафар, 2010 йилда **880** нафар талабалар иштирок этди. 2007-2010 йиллар мобайнида **92** нафар талабалар “Камолот”-таълим гранти совриндорлари бўлишди. Уларнинг **контракт-тўловининг 50 фоизи** Ҳаракат томонидан тўлаб берилди.

Ёшлар томонидан ташаббус қилинган лойиҳалар, ихтиролар ва кашфиётларни амалга ошириш ва имтиёзли микрокредит маблағлари билан таъминлашга кўмаклашиш бўйича “Ёш тадбиркор-юртга мададкор” лойиҳаси ташкил этилди. Бугунги кунга қадар **1192** нафар ёшларнинг

лойиҳаларини амалиётга тадбиқ этиш учун **3.6** млрд. сўм микрокредитлар ажратилишида кўмаклашилди.

Шунга ўхшаш **“Ёш тадбиркор камолоти-қишлоқ тараққиёти кафолати”** танлови ташкил этилди. Танловда **2100** нафардан ортиқ ёшлар иштирок этиб, **34** нафарига имтиёзли кредит олишлари учун тавсияномалар берилди.

Жорий йилда “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан ёшлар томонидан ташаббус қилинган лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш ва амалга оширишда кўмаклашиш мақсадида **“Кичик грантлар Дастури”** лойиҳаси ташкил этилди. Мазкур лойиҳа учун Марказий Кенгаш ҳисобидан **20** млн. сўм маблағ режалаштирилган. Бугунги кунга қадар Гулистон давлат университети талабаларининг **“Қишки фаоллар мактаби”** лойиҳаси, Г.В.Плеханов номидаги Россия иқтисодиёт университети Тошкент филиали талабаларнинг **“Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг ҳудудий омиллари”** мавзуида талабалар форумини ташкил этишда ҳомийлик қилинди.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан мамлакатимиз тараққиётига хизмат қиладиган, замонавий фан-техника ютуқлари билан боғлиқ истиқболли мавзулар бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб бораётган ёш олимлар ва мутахассисларни молиявий қўллаб-қувватлаш борасида ҳам қатор ишлар амалга ошириб келинмоқда.

2010 йилда “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг **“Ёш олимлар учун стипендия”** таъсис этилди. Стипендия - энг кам ойлик иш ҳақининг 3 баравари миқдорида бир йил давомида тўлаб борилади. Лойиҳа ёш олимларнинг илмий-ижодий иши ва фаолияти қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш, уларга ташкилий, илмий-услубий ёрдам кўрсатиш, яратган янгилигини амалиётга тадбиқ этишида кўмаклашишга қаратилган. Танловда

30 ёшгача бўлган **53 нафар** ёш олимлар (фан номзодлари) иштирок этиб, табиий фанлар, аниқ фанлар ва ижтимоий-гуманитар фанлар йўналишлари бўйича **14 нафар** иштирокчилар танлов ғолиби бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 4 августдаги ПФ-3290 - сонли Фармониغا мувофиқ, “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан фан ва техника, маданият, адабиёт ва санъат соҳасида юксак муваффақиятга эришган ёш олимлар ва ижодкорлар “**Ўзбекистон белгиси**” **кўкрак нишони** билан тақдирлаб келинмоқда.

«Ўзбекистон белгиси» кўкрак нишони билан миллий маънавият, маданий мерос ва умуминсоний қадриятлар негизида юксак ватанпарварлик, халқпарварлик, фидойилик туйғусини ва меҳнатсеварлик фазилатларини ўзида мужассамлаштирган, Ватанимиз обрўси, шон-шуҳрати ва шарафини юксалтиришга ҳамда унинг халқаро нуфузини оширишга хизмат қилаётган, мамлакатнинг ижтимоий–сиёсий ҳаётида фаол иштирок этиб намуна кўрсатаётган ёшлар тақдирланадилар.

2003 йилдан ҳозирги вақтгача “Ўзбекистон белгиси” кўкрак нишони билан **247 нафар** фаол ёшлар тақдирланди.

Тақдирланган совриндорлар фан, таълим ва соғлиқни сақлаш; маданият, маънавият ва маърифат, санъат, ОАВ; тадбиркорлик, фермерлик, ва ҳунармандчилик; ишлаб чиқариш; Қуролли кучлар ва ҳуқуқ-тартибот ҳамда спорт каби йўналишларда юқори кўрсаткичларга эришган фидойи ёшлар ҳисобланади.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан ёшларнинг ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариш, фанни янада ривожлантириш, иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш соҳасида қуйидагиларни амалга ошириш режалаштирилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги билан ҳамкорликда *иқтидорли ёшлар тўғрисида маълумотлар банкини яратиш ва улар билан узлуксиз ишлашнинг ягона тартибини* ишлаб чиқиб, амалиётга тадбиқ этиш режалаштирилган. Бу иқтидорли ва истеъдодли, бирон соҳани ривожлантиришда фаол иштирок этиш, янгилик яратиш, кашфиётлар қилиш қобилиятига эга бўлган ёшларни аниқлаш, кашф қилиш, улар тўғрисида маълумотлар базасига эга бўлиш, мониторингини олиб бориш, иқтидорли ёшларнинг қобилияти, салоҳияти ва шижоатидан унумли фойдаланиш ҳамда уларнинг келгуси фаолиятини тўғри йўналтириш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан *“Ёш олимлар” жамиятини* тузиш режалаштирилган. “Ёш олимлар” жамияти ташкил этилиши ёш олимлар ўртасида илмий-ижодий ҳамкорлик муҳитининг яратилиши, мониторинг юритиш, ёш олимларни қийнаётган муаммоларни ўрганиш ва ҳал этишда кўмаклашиш имкони туғилади, шунингдек, жамият илмий фаолият билан кизиққан талабалар учун консултив мактаб вазифасини ўтайди.

2.2. Ёшлар тарбиясида “камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ўрни.

Мустақилликнинг маънавий асосларини мустаҳкамлаш, ёш авлод онгига Ватанга муҳаббат, истиклолга садоқат туйғуларини сингдиришда миллий ва умуминсоний қадриятлар ҳамда анъана ва урф-одатларимиздан ёшлар тарбиясида фойдаланиш ҳозирги даврнинг муҳим масалаларидан ҳисобланади.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий ислохотлар давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қаралар экан, бу борада «Камолот»

ёшлар ижтимоий ҳаракатининг фаолиятини ана шу муҳим соҳага йўналтиришни тақозо этади.

Маълумки, Ўзбекистон “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати II курултойида ҳаракатнинг янги таҳрирдаги Дастури қабул қилиниб, ушбу дастурда “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг мақсад ва вазифалари белгилаб қўйилди. Унда “Мамлакатимиз ёшларини озод ва обод Ватан яратишдек улуғ мақсад йўлида бирлаштириш, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялаш, мустақил Ўзбекистоннинг жисмонан соғлом, етук, дунёқараши теран, мустақил фикрловчи, миллий ва умумбашарий кадриятларга асосланган демократик тамойилларни, бозор иқтисодиёти асосларини чуқур эгаллаган фуқароларни вояга етказишга ҳар томонлама кўмаклашиш, ўсиб келаётган авлоднинг инсон ҳуқуқлари ва кадр-қимматини улуғлашга, халқимизнинг обрўси ва нуфузини, юртимизнинг шон-шухратини оширишга хизмат қиладиган узоқ муддатли, кенг кўламли ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий жараёнлардаги фаол иштирокини таъминлашдан, ҳаракатни чин маънодаги ёшларнинг суянчи ва таянчига айлантиришдан иборатдир”, – деб алоҳида таъкидланади .³¹

Юқоридаги мақсад асосида ҳаракат ўз олдига қуйидаги 6 йўналиш бўйича асосий вазифаларни белгилаб олди. Булар:

I йўналиш – демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш соҳасида белгиланган вазифалар. Бунга:

– давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилиш борасидаги сиёсий ислохотларнинг мазмун-моҳиятини ёшлар онгига сингдириб бориш;

1. ³¹ Ўзбекистон Республикаси “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати дастури ва устави (янги таҳрирда). – Тошкент: ASR EKSPRESS media, 2007. – 47 б.

2.

– ёшларнинг ҳуқуқий билимларини ошириш орқали уларнинг жамият ҳаётида онгли фуқаро, эркин шахс сифатида иштирок этишларини таъминлаш;

– Ўзбекистон Республикаси ва қонунларининг асосий тамойилларини кенг тарғиб қилиш мақсадида болалар ва ўсмирларнинг ёшига мос кўргазмалар, видео ва аудио ашёлар, босма нашрлар тайёрлаш ва маърифий тадбирлар уюштириш;

– ёшларнинг етакчилик қобилиятини ривожлантириш, уларни давлат ва жамият бошқарувида иштирок этишга тайёрлаш;

– ҳудудий ва маҳаллий бўлимлар қошида «Етакчилар ва сардорлар мактаблари»ни ташкил этиш ҳамда унинг фаолияти жараёнида ёшларда раҳбарлик, ташкилотчилик, ташаббускорлик қобилиятларини намоён этишига йўналтириш;

– ёшларнинг билими, иқтидори ва салоҳиятига таянган ҳолда, ҳар бир йигит-қизнинг Ватан равнақи, эл-юрт тинчлиги, халқ фаровонлигига хизмат қиладиган интилиш ва ташаббусларини қўллаб-қувватлаш орқали «Кучли давлатдан кучли жамият сари» тамойилини юзага чиқариш кабилардан иборат эди ³².

II. Маънавий-маърифий соҳа йўналишида эса:

– ёшларда миллий ғурур туйғуларини ошириш, Она диёрига меҳр-муҳаббат, эътиқод, жасурлик ва фидойилик руҳида тарбиялашга мўлжалланган ташкилий, тарбиявий, маънавий-маърифий тадбирлар стратегиясини белгилаш ва амалга ошириш муҳим масалалардан этиб қўйилди.

³² Ўзбекистон Республикаси “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати дастури ва устави (янги таҳрирда). – Тошкент: ASR EKSPRESS media, 2007. – 4-5 б.

Шунингдек, ёшларнинг ахборот ҳуружларига қарши фаол фуқаролик нуқтаи назарини ва мустаҳкам мафкуравий иммунитетни тарбиялаш, ёш авлодни Ўзбекистон Конституциясига, давлат рамзларига чуқур ҳурмат ва эҳтиром руҳида тарбиялашнинг таъсирчан тизимини яратиш, барча таълим-тарбия муассасаларида, аҳоли турар-жойлари, ишлаб чиқариш соҳаларида маънавий-руҳий муҳитнинг аҳволини, ёшларнинг фаолиятини, мақсад ва муддаоларини ўрганиб бориш асосида ижобий анъана ва ташаббусларни қўллаб-қувватлаш, мавжуд муаммоларни ёшларнинг онги ва дунёқарашига таъсирини таҳлил этиш, нуқсонларни бартараф этишнинг самарали чораларини кўриш, таълим муассасаларида ўқув жараёнлари самарадорлигини оширишга қаратилган ижтимоий сўровлар ўтказиш, ёшларнинг фикр-мулоҳазалари, мақсад ва интилишларини ўрганиш ва уларнинг талаб ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда баҳс ва мулоқотлар ўтказиш, зарур хулосалар чиқариш ва тегишли таклифлар киритиш ҳам муҳим тарбия омили саналади;

– маърифий тарғибот ишларининг шаклан ва мазмунан уйғунлигини, тизимлилигини, аниқ мақсадга йўналтирилганлигини таъминлаш мақсадида маъруза, суҳбат, баҳс-мунозара, семинар ва конференциялар, оммавий-маданий, спорт тадбирлари, оммавий ахборот воситалари орқали мамлакатда амалга оширилаётган ислохотларнинг, қабул қилинаётган қонунларнинг, қарорлар ва фармонларнинг моҳиятини ёшларга етказиш ва уларнинг кундалик фаолият дастурига айлантириш, ўзбек халқининг бебаҳо маънавий меросидан ёшларимизнинг мунтазам ва тўлақонли баҳраманд бўлишига, уларнинг ҳам миллий, ҳам замонавий маънавий муҳитда камол топишига эришиш, ота-боболаримиз эътиқод қилиб келган ислом динининг инсонпарварлик фалсафаси, эзгу ғояларини ёш авлод қалбига сингдиришга доир тадбирлар мажмуини ишлаб чиқиш, халқаро терроризм, диний экстремизм ва фундаментализмнинг барча кўринишларига, маънавият ва

маданиятимизга нисбатан қилинаётган хуружларга, юртимиз тинчлиги ва осойишталигига раҳна солувчи, ёшларнинг иймон ва эътиқоди ва ишончини чалғитувчи, онгини захарловчи, тўғри йўлдан оздирувчи ҳар қандай ғоя ва мафкураларга қарши мурасасиз курашчанлик муҳитини яратиш ва ёшларни ахборот хуружларидан ҳимоялаш, вазиятни тўғри таҳлил этишларига ёрдам бериш мақсадида уларни ахборот материаллари билан таъминлаб бориш, ҳаётимизда учрайдиган иллатлар – порахўрлик, ошна-оғайнигарчилик, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, гуруҳбозлик, мансабпарастлик, ичкиликбозлик, қонунбузарликнинг барча кўринишларига, хориждан кириб келаётган миллий маънавиятимизга ёт бўлган иллатларга қарши ёшларнинг кескин мурасасиз муносабатини шакллантириш ҳам долзарб муаммолардан, деб кўрсатилади. Ёшлар ўртасида атроф-муҳитни, Ватанимизнинг бетакрор табиатини асраб-авайлаш, муҳофаза қилишга йўналтирилган экологик тарбиянинг самарали усуллари мунтазам фойдаланиш, болалар ва ўсмирлар учун бадиий адабиётлар, санъат асарлари яратилишини ривожлантириш мақсадида кўрик-танловлар ташкил этиш, замонавий қаҳрамонлар тимсоли яратилган энг яхши асарларни мукофотлаш тизимини йўлга қўйиш ҳам ҳаракатнинг долзарб муаммоларидан, деб кўрсатилади³³.

Бундан ташқари ижтимоий-иқтисодий, ёшларнинг истеъдод ва қобилиятларини қўллаб-қувватлаш, спорт ва жисмоний тарбия, ёшларда соғлом турмуш тарзини шакллантириш, халқаро фаолият соҳаларида ҳам муҳим вазифалар белгиланганки, биз бу соҳаларни маънавий-маърифий соҳадаги вазифалар билан уйғун ҳолда қараб чиқишга ҳаракат қиламиз.

Чунончи, ижтимоий-иқтисодий соҳада ёшларни жаҳон фани ва маданияти, замонавий технологияларни, хусусан ахборот

³³ Ўзбекистон Республикаси “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати дастури ва устави (янги таҳрирда). – Тошкент: ASR EKSPRESS media, 2007. – 6-9 б.

коммуникацияларини пухта ўзлаштириш орқали фан ва миллий маданиятимизни замонавий тараққиёт чўққисига кўтаришга ёрдамлашиш назарда тутилади.

Турли тўғараклар, ижтимоий ёрдам марказлари, клублар орқали ёшларни касбга йўналтириш, тадбиркорлик қобилиятини ривожлантиришга, бозор иқтисодиёти тамойилларини ўрганишлари, етук мутахассислар бўлиб етишишларига кўмаклашилади.

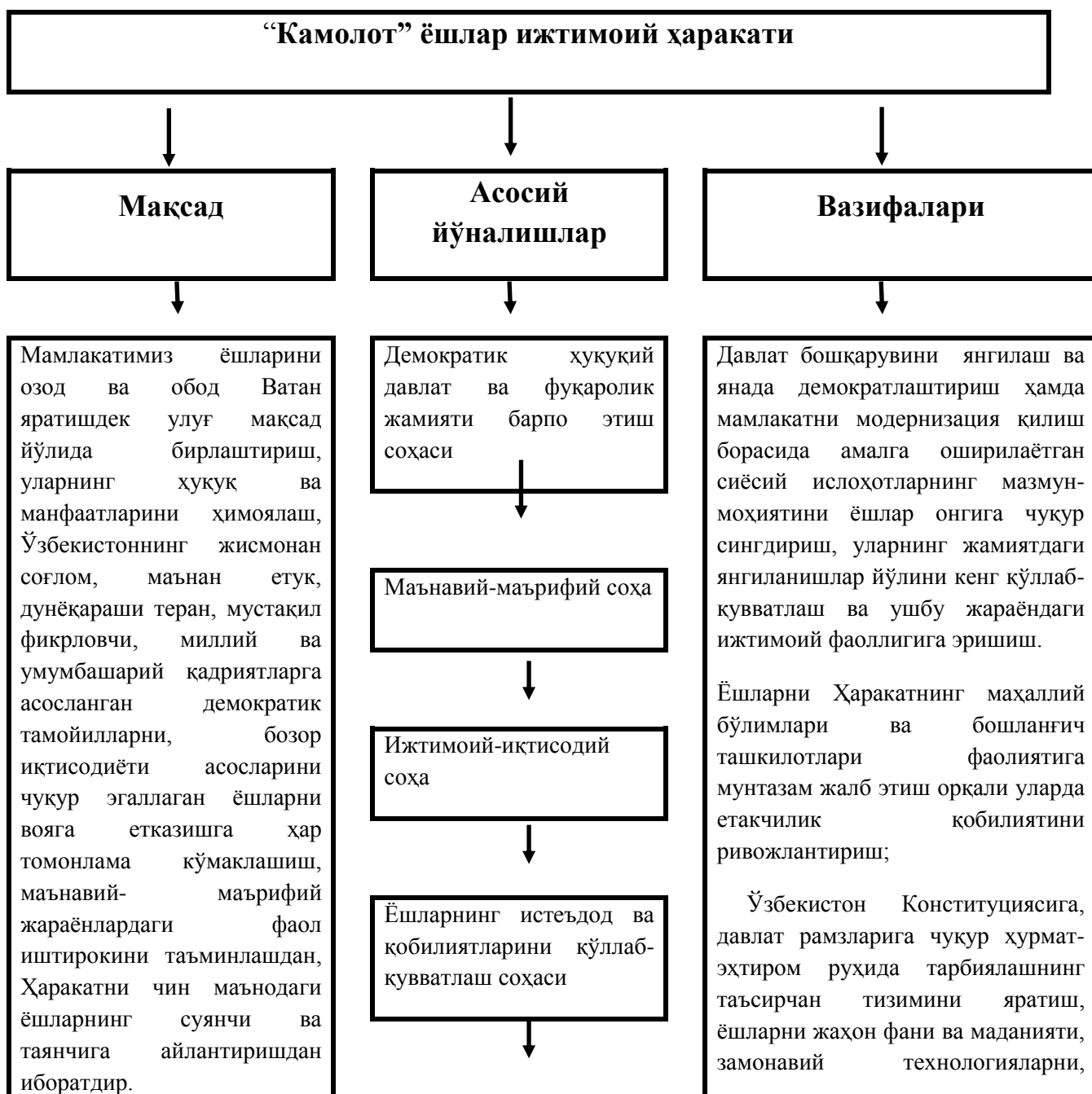
“Ёшларнинг истеъдод ва қобилиятларини қўллаб-қувватлаш” соҳасида эса таълим муассасаларининг барча турларида таълим олаётган ёшларнинг, талаба-ўқувчиларнинг истеъдоди ва қобилиятларини аниқлаш орқали уларнинг ўз интеллектуал салоҳиятини тўла-тўқис рўёбга чиқаришларига шарт-шароитлар яратиш ва моддий кўмаклашишга, ушбу йўналишда маданий–маърифий ва таълим-тарбиявий тадбирлар кўламини кенгайтиришга эътибор берилди.

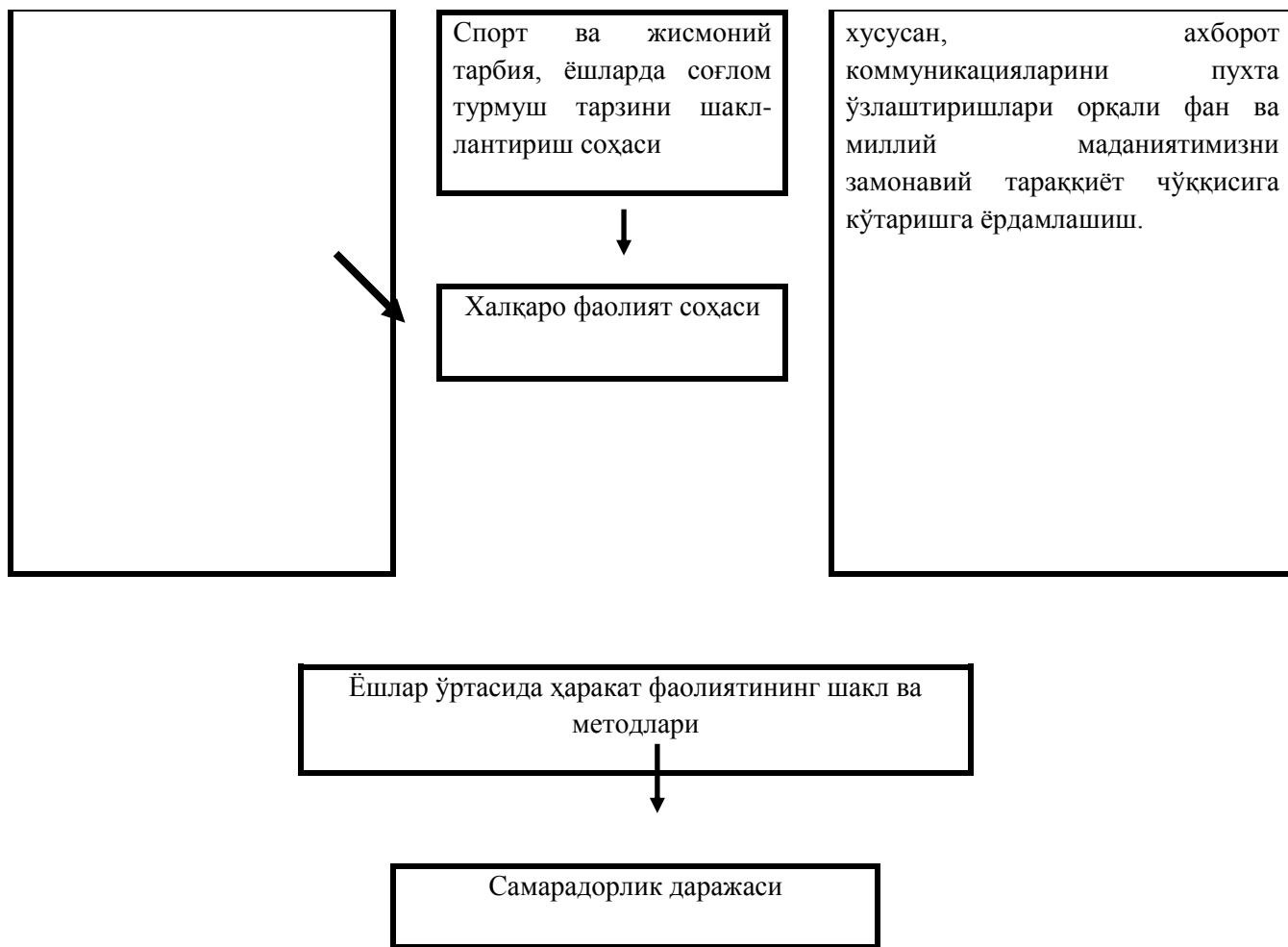
Спорт ва жисмоний тарбия, ёшларда соғлом турмуш тарзини шакллантириш соҳасида ёшлар орасида жисмоний баркамолликни тарғиб қилиш, спортнинг оммавий ва миллий турларини, халқ ўйинларини ривожлантиришга, турли мусобақа ва турнирлар ўтказиш, қишлоқ жойларда спортни оммалаштириш, спорт иншоотлари, болалар спорт майдончаларини “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан оталиққа олиш, улардан самарали фойдаланиш, спорт мусобақалари, олимпиада ва универсиадаларни ташкил этишда фаол иштирок этишга эришиш зарур ҳисобланади.

Халқаро фаолият соҳасида эса ёшларнинг хорижий ёшлар ва болалар ташкилотлари билан тажриба алмашиш, умумбашарий маданий ва маърифий кадриятларини ўрганиш, уларни билиш, халқаро алоқалар ўрнатиш, халқаро анжуманлар, кўрик-танловлар, фестиваллар ва спорт мусобақаларида иштирок этишини ривожлантиришга ҳаракат назарда тутилади.

Айниқса, ҳозирги шароитда ёшларни ҳар қандай мафкуравий хуружлардан асраш ва тажовузларга қарши курашда огоҳликни кучайтириш долзарблик касб этмоқда.

Демак, Ўзбекистон “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати дастурига асосланиб, маънавий-ахлоқий кадриятлар ёшлар тарбиясида унинг фаолияти андозасини қуйидагича белгиладик:

2.1.1.-расм. Ёшлар тарбиясида “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг андозаси

Ушбу андоза асосида “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати ўз фаолиятида маънавий-маърифий, ижтимоий-ҳуқуқий, ҳуқуқий тарғибот, ҳарбий ватанпарварлик, спорт-соғломлаштириш бўйича 15,5 мингдан ортиқ бошланғич ташкилотларда иш олиб бормоқда. Мазкур ташкилотларда ёшларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси, уларнинг бўш вақтларини ташкил этиш, маданий-спорт алоқаларини йўлга қўйиш борасида ишларни олиб бориш назарда тутилган. Масалан, маънавий-маърифий соҳада қўйилган вазифаларни амалга оширишда эътибор асосан мустақилликни мустаҳкамлаш, истиқлолга садоқат туйғуларини шакллантириш, миллий қадриятларимиз, анъаналаримиз, Ватанга муҳаббатни тарбиялаш каби улуғвор масалаларга қаратилди.

Бунинг учун эса таълим муассасаларининг барча бўғинларида таълим ва тарбиянинг самарадорлигини ошириш учун ёш авлоднинг замонавий билимлар билан қуроллантириш, уларнинг истиқболли ташаббусларини қўллаб-қувватлаш, маданий савиясини замон талаби даражасига кўтариш, ёшлар истеъдодини юзага чиқаришда замонавий билимлар билан қуроллантириш, фан-техника ютуқларидан фойдаланиш назарда тутилади.

Бу борада ёшларни замонавий билимлар билан қуроллантиришда таълим жараёнига ахборот технологияларини киритиш, компьютер техникасини чуқур эгаллаш, янги, илғор технологияларни қўллашнинг самарали метод ва шакллари ишлаб чиқиш тақозо этилади. Айниқса, ҳар бир ўқитувчининг ўз фанига ва ёшларни таълим-тарбиясига доир ахборотларни чуқур ўрганиб, уларни ўз педагогик фаолиятида қўллаш олишига эришиш зарур. Бунинг учун фан асосларини ёшларга етказишда назария билан амалиётни уйғунлаштирган ҳолда янги педагогик ва ахборот технологияларидан унумли фойдаланиш малакасини шакллантириб борилиши мақсадга мувофиқ.

Замонавий ахборот технологияларининг таълим тизимида жорий этилиши талаба-ёшларнинг касбий билимларни эгаллашлари ва уларда ахборот маданиятининг шаклланиши, ўрганилаётган фанни чуқур ўзлаштириш, уларнинг мустақил фаолиятининг кенгайиши, интерфаол методларнинг жорий этилиши асосида таълим жараёнини индивидуаллаштириш, гуманитарлаштириш, дифференциаллаштиришга эришиш, ўрганилаётган фан асосларини компьютер технологияларини қўллаш асосида талабаларда билим олишга бўлган қизиқиш уйғотиш ва уларнинг фаоллигини оширишни назарда тутди. Хуллас, истиқболда таълим муассасаларининг ресурс, кадрлар ва ахборот базаларини мустаҳкамлаш, ўқув-тарбия жараёнини янги ўқув-услубий мажмуалар, илғор технологиялар билан таъминлаш, таълим жараёнини ахборотлаштириш, узлуксиз таълим

тизимини жаҳон ахборот тармоғига уланадиган компьютер ахборот тармоғи билан тўлиқ қамраб олиш назарда тутилади. Буларнинг барчаси ҳар бир ёшнинг замонавий билимларни эгаллашига тўлиқ имконият яратади, ёшлар тарбиясида ватанпарварлик ва миллий ғурурни шакллантириш, уларда билим олиш, меҳнат қилиш, атроф-муҳитга муносабатда лоқайд бўлмаслик каби хислатларни таркиб топтиради. Чунки ҳозирги пайтда ҳаётда ўз Ватани қадрини юракдан ҳис қилмасдан, унинг равнақи учун меҳнат қилмасдан енгил-елпи ҳаёт кечираётган ёшлар ҳам учраб турибди. Албатта, бундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати фаолиятининг асосий мазмунини ташкил этади.

Бекорчилик, лоқайдлик эса жиноят қилишга олиб келади. Шунга кўра, ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш, бўш вақтини тўғри ташкил этиш катта аҳамиятга эга. Зеро, ҳуқуқий маданиятга эга инсон ҳеч қачон жиноятга қўл урмайди, унинг оқибатини ўйлайди.

Ёшларнинг бўш вақтини самарали ташкил этиш, ёшлар китобхонлигини ошириш, театр, музей ва концертларда маданий ҳордик чиқаришга йўналтириш, уларда маънавий маданиятнинг шаклланишида муҳим ўрин эгаллайди. Лекин шу ўринда ёшларнинг бу маданият масканларига боришга тайёрлигини ҳам ҳисобга олмоқ зарур. Чунки, мазмунан саёз спектакллар, бадий жихатдан бўш асарлар ёшларни санъатга ошно этиш ўрнига бўш вақтини бесамар, айшу ишратларга сарфланишига олиб келади.

Бугунги кунда ёшларимизнинг ҳам интеллектуал, ҳам маънавий-ахлоқий шаклланишига катта тўсиқ бўлаётган иллат бу – жиноятчилик, терроризм, гиёҳвандлик, табиий муҳитнинг ифлосланиши, ОИТС офатидир. Агар бу офатларга қарши ёшларимизнинг ўзи бирлашмаса, тараққиётнинг ҳозирги аҳволида барқарорлик орқага чекинади.

Гиёҳванд моддаларни қабул этадиганлар ўртасида ОИТСнинг тарқалиши янада хавфли муаммога айланмоқда. Маълумотларга кўра, 2000 йилнинг июнига қадар жаҳон бўйлаб ОИТС вируси 34 млн. дан ортиқ одамга юққан. Кўп мамлакатларда вируснинг тарқалишига укол воситасидаги гиёҳвандлик сабаб бўлмоқда³⁴.

Гиёҳвандлик ёшларни пул топиш йўлида турли оқимларнинг қутқисига учиб, нотўғри йўлларга кириб кетишига олиб келмоқда. Бунинг оқибатида баъзи ёшлар террористик ҳаракатлар содир этишнинг иштирокчиси бўлиб қолмоқдалар.

Мазкур салбий иллатларнинг барчаси бекорчилик, меҳнат қилмасдан енгил-елпи йўллар билан пул топиш, бойлик орттириш илинжида ёшларнинг қимматли вақтларини, ҳаётининг олтин даврини самарасиз ўтказишларига олиб келмоқда.

Маълумки, ҳозирги даврда жамият янгиланяпти. Ана шу ўзгаришлар, янгиланишлар шу жамиятда яшовчи ҳар бир ёшни янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда унинг барча имкониятларини ривожлантиришни ҳисобга олган ҳолда шу жамиятда яшовчи шахсни тарбиялаш йўлларини излаб топишга йўллайди. Чунки ҳозирги ўзгараётган ҳаётда баъзи ёшлар янги шароитда яшаш ва ишлашга, қийин вазиятлардан чиқиб кетишга йўл топа олмаптилар, баъзиларида эса юқорида айтганимиздек, ўз истеъдоди ва имкониятларини юзага чиқаришда собитлик етишмаяпти. Бугунги кунда ана шу ўзгаришлар, янгиланишлар шароитида мустақил ҳолда ўзига тўғри йўл топа оладиган, барча имкониятларини юзага чиқара оладиган эркин, ижодкор шахсни – баркамол ёшларни тарбиялашда таълим муассасаларининг бошланғич ташкилотлари ҳам фаол иш олиб боришлари муҳим. Бу эса, ўз навбатида, таълим-тарбия соҳасида янгиланишлар заруриятини келтириб чиқаради.

³⁴ Мингйиллик маърузаси / Талабалар учун қисқа баён.– Тошкент, 2003.– 5-6 б.

Зеро, шахснинг шаклланиши бутун умр давомида, барча жараёнларда давом этади. Бу жараёнда жамиятимиздаги барча ёшларни баркамол ва соғлом этиб тарбиялаш учун уларни замонавий ва миллий руҳда билим олишга, мустақил фикр юритиш, меҳнат қилишга ўргатиш, ижодий қобилиятларини юзага чиқариш имкониятларини яратиб бериш, тарбиянинг илғор шакл ва методларидан фойдаланиш муҳим. Бунинг учун:

– таълим муассасаларида турли танловлар ўтказиш, тарбиявий таъсир кўрсатишда оммавий ахборот воситалари материаллари билан таништириб бориш, миллий ўзлигимиз, қадриятларимизни, илм-маърифат учун курашган давлат арбоблари, мутафаккирларнинг фаолиятини ўрганиш;

– ёшларни қизиқтирган масалалар бўйича мутахассислар – ҳуқуқшунослар, шифокорлар, фан-маданият арбоблари билан доимий равишда суҳбатлар, савол-жавоб кечалари, маърузалар, мунозаралар ўтказиш;

– диққатга сазовор жойларга, маданият масканларига саёҳатларни узлуксиз уюштириб бориш;

– турли соҳалар бўйича иқтидорли, ижодкор ёшларнинг беллашув, танлов, фестиваллар, илмий анжуманларда иштирок этишига эришиш;

– ёшларни ахборот тизимларидан фойдаланиши учун шарт-шароитлар яратиш;

– ёшларнинг касб-хунар ўрганишга қизиқишини уйғотиш учун уларни тадбиркорлик, ишбилармонлик фаолиятига кенг йўл очиш;

– диний экстремизм, терроризм, гиёҳвандлик, ОИТСнинг олдини олиш мақсадида соғлом турмуш маданиятини шакллантиришга йўналтирилган мутахассислар билан жонли мулоқотлар ўтказиш;

– “XXI аср ёшлари – улар қандай бўлиши керак?”, “Соғлом турмуш тарзи – соғлом авлод кафолати”, “Наркоманиясиз ҳаёт барпо этиш сизнинг

кўлингизда!”, “Терроризм – ундан огоҳ бўлинг!” ва бошқа мавзуларда кўчма кўрғазмалар ташкил этиш, шиорлар тарқатиш;

– таълим муассасаларида “Энг яхши услубий қўлланма”, “Ёш ихтирочилар”, “Навоийхон талаба”, “Ноёб қобилият соҳиблари”, “Энг яхши созанда”, “Энг яхши хонанда” мавзуларида танловлар ўтказиш; “Универсиада”, “Баркамол авлод”, “Умид ниҳоллари”, “Сув париси” ва бошқа тадбирлар ўтказиш ёшларнинг фаоллигини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Шу муносабат билан “Камолот” ЁИХ бошланғич ташкилотларида, шунингдек, талаба-ёшларни оила қуришга тайёрлаш мақсадида “Соғлом авлод тарбияси” мавзусида ота-оналар университети ташкил этиб, улар учун методик қўлланмалар яратиш назарда тутилади. “Келажак овози” танлови доирасида ёшлар фаоллари ва таниқли ижодкорлар билан учрашувлар ўтказиш, фото ва бадий кўрғазмалар ташкил этишга ҳам асосий эътиборни қаратиш лозим.

Талабаларни мустақил фикрлайдиган, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат билан қарайдиган, ўзининг қатъий эътиқод ва қарашларига эга бўлган, миллий менталитетимизга ёт зарарли таъсирларга қарши туришга қодир ёшларни тарбиялаш бўйича чора-тадбирлар режасини ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишни таъминлаш бўйича ҳамкор муассасалар билан биргаликда миллий менталитетимизга ёт зарарли таъсирларга қарши тарғибот ва ташвиқот ишларини кучайтириш муҳим саналади.

Булардан ташқари таълим муассасаларида “Биз Ўзбекистон ёшларимиз”, “Шу азиз Ватан барчамизники” каби тадбирлар ўтказиш, ёшлар билан таниқли шоирлар, ёзувчилар, маданият арбобларининг учрашувларини уюштириш, уларни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руҳида тарбиялашга доир тадбирлар ташкил этишни ҳам режалаштирилиши мақсадга мувофиқ.

Ўқувчи-ёшларнинг ижодий иқтидори ва қобилиятини аниқлаш учун қулай шарт-шароитлар яратиш мақсадида “Келажак овози” ёшлар ташаббуслари марказининг мавжуд компьютер ахборот банки негизида иқтидорли, истеъдодли ёшларнинг ягона миллий-ахборот базасини ташкил этишда олий таълим муассасаларининг фаол иштирок этишини таъминлаш учун «Келажак овози» ёшлар ташаббуслари марказий компьютер тармоғига уланиш, иқтидорли талабалар базасини яратиш, талабаларда истеъдод ва интеллектуал салоҳиятни рўёбга чиқариш учун моддий ва маънавий жиҳатдан шароит яратиш; таълим муассасасида турли йўналишларда ижод қилаётган, ўз иқтидори ва истеъдодларини намоеън эта олаётган талаба-ёшларни қўллаб-қувватлаш, уларни рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш, иқтидорли ёшлар учун оромгоҳларда тиббий, санитария-гигиена, таъминот ва эҳтиёткорлик чораларини кўриш; ёшлар орасидан истеъдодли, тиришқоқ ва изланувчан ўғил-қизларни “Ниҳол” республика мукофоти, Зулфия номидаги Давлат мукофоти, “Янги авлод” ва “Келажак овози” танловларига тавсия этиш, уларни саралаш тизимини такомиллаштириш учун тарғибот-ташвиқот ишларини кенгайтириш; иқтидорли ёшлар билан ишлаш методик таъминотини яратиш; “Келажак овози” республика танловини ўтказиш, “Янги авлод” фестивалини ўтказиш ва кўрғазмаларни ташкил этишда “Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми» жамғармасининг фаолиятини янада кенгайтириш; бу борада мамлакатимиз ва хорижнинг таниқли фан, маданият ва санъат намояндalари билан учрашувлар ўтказиш, мазкур танловлар ва фестивалларда истеъдодли ёшларнинг иштирок этишини таъминлаш, қобилиятли ёшлар орасида турли интеллектуал танловлар ўтказишни режалаштириш; инновацион грантлар ва хўжалик шартномалари асосида иқтидорли ёшларнинг илмий салоҳиятини иқтисодиётнинг тегишли тармоқлари техник ва технологик муаммоларини ҳал қилиш жараёнларига жалб этиш; ёшларнинг илмий фаолият билан шуғулланишига бўлган қизиқишини ошириш, уларнинг қобилиятларини

аниқлашга йўналтирилган мониторинг олиб бориш шулар жумласидан. Талабаларни амалий, фундаментал ва инновацион лойиҳаларга жалб этиш, ёш олимлар фундаментал тадқиқотлари танловида талабаларнинг иштирокини таъминлаш орқали уларнинг илмий ишлар билан шуғулланишларини рағбатлантириш, ушбу тадбирларни амалга оширишда “Камолот” ЁИХ, “Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми” жамғармаси билан ҳамкорликда аспирант, докторант, ёш олимларнинг илмий ишларини Республика танловида иштирок этишини таъминлаш, истеъдодли, ижодкор талабаларнинг илмий-амалий анжуманлари доирасида Республика танлови иштирокчиси бўлишига эришиш, “Энг яхши услубий қўлланма”, “Ёш ихтирочи” танловларини ўтказишда ҳамкорлик қилиш муҳим саналади.

Ёшларни соғлом турмуш тарзини шакллантириш ва ёшлар спортини ривожлантиришда эса саломатлик маслаҳат марказлари ташкил этиш, соғлом турмуш тарзи ва соғлом оилани шакллантириш бўйича буклет, плакат, кўргазмали қўлланмалар нашр этиб, ёшларга тарқатиш; кашандалик, алкоголь ичимликлар истеъмол қилиш ва бошқа хавфли касалликларнинг олдини олиш бўйича мутахассисларнинг маърузаларини ташкил этиш; ёшларнинг соғлом турмуш тарзини ташкил этиш бўйича тадбирлар белгилаш; уларнинг тиббий маданиятини ошириш бўйича дастур, қўлланма, тадбирлар ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш, жойларда соғлом турмуш тарзига бағишланган видеоконференциялар ташкил этиш ҳам асосий вазифалардандир.

Таълим муассасаларида халқаро гиёҳвандликка қарши кураш ойлиги муносабати билан “Биз гиёҳвандликка қаршимиз ва соғлом турмуш тарзи тарафдоримиз!” мавзусида туркум тадбирлар ташкил этиш; соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш борасида гиёҳванд моддалар истеъмол этиш оқибатида юзага келадиган касалликлар профилактикаси бўйича тадбирлар режасини ишлаб чиқиш ва ижросини таъминлаш ҳам асосий масалалардан.

Олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари ва талабаларининг ёзги дам олишини ташкил этиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш чора-тадбирларини белгилаш; Республика миқёсида талабаларнинг спорт мусобақаларида қатнашишларини таъминлаш, мустақиллик байрами муносабати билан турли спорт тадбирларини ташкил этиш, “Универсиада” дастурига киритилган спорт турлари бўйича мусобақалар ташкил этиш каби ишлар ҳам ўта муҳимдир.

III. НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ ЁШЛАРНИ БАРҚАМОЛ АВЛОД СИФАТИДА ТАРБИЯЛАШГА ҚЎШАЁТГАН ҲИССАСАСИ.

3.1. Ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат-нотижорат ташкилотлар томонидан дастурлар ишлаб чиқилиши.

Ёшларни интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат-нотижорат ташкилотларининг ўрни ҳозирги глобаллашув шароитида муҳим аҳамият касб этади.

Жумладан, мамлакатимизда фаолият юритаётган “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати фаолияти ҳам.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати республикаimizдаги энг йирик жамоат бирлашмаларидан бири сифатида мамлакат ёшларини ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни демократик тамойиллар, миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида, маънан соғлом ва жисмонан бақувват

фуқаролар бўлиб вояга етишларида кўмаклашиш каби мақсадларни ўз олдига қўйган.

Ҳаракат кесимида **14 991** та бошланғич ташкилотлар фаолият кўрсатаётган бўлиб, улар **3 931 376 нафар** 15-30 ёшдаги аъзоларни бирлаштирган. Ҳаракат қошидаги “Камалак” Болалар ташкилоти ҳозирда **2 млндан зиёд** 10-14 ёшдаги аъзоларга эгадир.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати тизимлари томонидан 2014 йил 9 ой давомида жами **25,2 мингта** тадбир ташкил этилиб, **9,1 млн** нафардан зиёд ёшлар қамрам олинди. Шундан, **6,7 мингтаси** ёшларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, **8,3 мингтаси** маънавий-маърифий, **4,5 мингтаси** тадбиркорликни ривожлантириш, **1,3 таси** истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлаш, **4,4 мингтаси** спорт ва соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш йўналишида ўтказилди.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан ҳар йили Ўрта махсус касб-ҳунар таълими тизими ўқувчи-ёшлари ўртасида “Сиз қонунни биласизми?” кўрик-танлови ўтказилиб борилади. Мазкур кўрик-танловнинг асосий мақсади республикамиз ёшлари ўртасида ҳуқуқий таълим-тарбияни такомиллаштириш, жамиятда қонун устувор бўлишига эришиш, Республикамизда амалдаги қонунлар моҳиятини ўсиб келаётган ёш авлодга тушунтириш, ҳуқуқий демократик давлат барпо этишда ёшларни иштирокини таъминлаш, Президентимиз Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Қонунларига ёшларда ҳурмат билан қараш туйғуларини тарбиялаш, ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини оширишдан иборат.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан 2007 йилдан буён ёзги таътил мавсумида оромгоҳларга жалб этилмаган вояга етмаганларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этиш, ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳамда ички ишлар идораларида профилактик ҳисобда турувчи вояга етмаганларнинг хулқини ижобий

томонга ўзгартириш орқали профилактик ҳисобдан чиқаришга тавсия қилиш мақсадида тарбия ва спорт-соғломлаштириш оромгоҳлари ташкил этилмоқда.

Оромгоҳ иштирокчилари учун маънавий-маърифий, спорт-соғломлаштириш тадбирлари билан бир қаторда эко саёҳатларини ташкил этиш, уларда экологик маданиятни шакллантиришга қаратилган алоҳида давра суҳбатлари ўтказилди.

“Камолот” ЁИХ ёш авлодни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, ёшлар ўртасида тадбиркорликни ривожлантириш ва бандликни таъминлашга йўналтирилган лойиҳалари ёшларнинг чет элда иш излаб чиқиб кетишларини олдини олишда самарали бўлмоқда.

Мақтаб битирувчиларини кейинги ўқув тизими билан таништириш ва йўналиш танлашларида кўмаклашиш мақсадида **“Мутахассислик – сенинг келажагинг”** кўرғазмаси ташкил этиб келинмоқда.

Бундан ташқари юқорида қайд этилган кўрғазмалар доирасида Меҳнат ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш вазирлиги билан ҳамкорликда вақтинча ишсиз юрган ёшларни иш билан таъминлаш мақсадида **“Бўш иш ўринлари”** ярмаркалари ташкил этилмоқда. Жорий йилда ташкил этилган ярмаркаларда **14 мингга** яқин ёшларга ишга жойлашишга йўлланма беришга эришилди.

Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма икки йиллиги муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 20 мартдаги 07-07/1-185-сонли мажлис баёнига асосан ёшларнинг мамлакатимиздаги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий жараёнларга муносабатларини шакллантириш, уларда ислохотларга дахлдорлик туйғусини тарбиялаш ва уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, уларни “оммавий маданият”нинг турли ёт ғояларидан асраш, шунингдек, халқимиз, миллатимиз, миллий кадриятларимизга ҳурмат ва садоқат руҳида тарбиялаш, ҳудудларда иқтидорли ёшларнинг илм-фан

соҳаларида қўлга киритган ютуқларини рағбатлантириш ва уларнинг ўз ақл-заковати ва интеллектуал қобилиятини тўла намоён этишларига кўмаклашиш мақсадида “Биз буюк юрт фарзандларимиз!” шиори остидаги ёшлар фестиваллари ўтказилмоқда.

Уларда **1 млн. 60 минг** нафардан зиёд ёшлар иштирок этиб, **1000 нафардан** зиёд иқтидор эгалари кашф этилди.

Фестивал лойиҳалари:

Фестивал ёшларнинг барча қатламлари қизиқишларини инобатга олган ҳолда ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий йўналишда **13 та йирик** лойиҳани ўз ичига олувчи, улардан тўрттаси бевосита санъат ва маданият ҳамда миллий эстрадамизнинг намояндалари билан амалга ошириладиган тадбирлардан иборат.

“Оммавий таҳдидлар ва ёшлар маънавияти” тарғибот лойиҳаси. Ушбу лойиҳа доирасида “Оммавий маданият” ниқоби остидаги ёт ғояларнинг миллий менталитетимизга зид эканлигини, унинг асл мақсадларини ёшларга тушунтириш мақсадида **25 дан** зиёд малакали психологлар ва педагоглар томонидан **130 дан ортиқ** маънавий-маърифий тадбирлар ташкил этилмоқда.

“Депутат ва ёшлар” лойиҳаси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати ва Қонунчилик палатасининг **32 нафар** сенатор ва депутатлари томонидан депутат ва сенаторлар иштирокида давра суҳбатлари ва учрашувлар тадбирлар ташкил этилиб борилмоқда.

Шунингдек, Фестивалда Президентимизнинг “Мустақилликга эришиш остонасида” асари мазмун-моҳиятини аҳоли, айниқса ёшлар ўртасида кенг ташвиқ қилиш мақсадида “Концепция – тараққиёт кафолати” мавзуида тарғибот-ташвиқот тадбирлари ташкил этилмоқда.

“Президент асарлари билимдони” лойиҳаси. Ёшларга Президент асарлари ва “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси”нинг мазмун-моҳиятини тушунтириш мақсадида **40 дан ортиқ** сиёсатшунос олимлар ва педагоглар иштирокида **100 га** яқин тадбирлар ташкил этилмоқда.

“Ҳоким ва ёшлар” лойиҳаси. Ёшларнинг турли муаммолари ечиш ҳамда уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш мақсадида туман, шаҳар ва вилоят ҳокимларининг ёшлар билан учрашувлари ташкил этилади.

“Камолот билимдони” тарғибот акцияси. Ҳаракатнинг янги таҳрирдаги Дастури ва Устави мазмун-моҳиятини ёшларга етказиш мақсадида таълим муассасалари, корхона, ташкилотлар ҳамда ҳарбий қисмларда 2014 йил давомида ташкил этилган **60 дан ортиқ** тадбирларда, **70 мингга яқин** ёшлар фаол қатнашди.

“Истиқлол истеъдодлари” лойиҳаси. Лойиҳа давомида ёш ижодкорларнинг таниқли шоирлар билан биргаликдаги мушоиралари ўтказилди. Шунингдек, **30 мартадан ортиқ** Ҳаракат томонидан нашр этилган ёш ижодкорларнинг **“Оила – менинг қутлуғ боғим”** номли шеърлар тўпламининг тақдимоти ташкил этилиб борилади.

“Сиз севган қаҳрамонлар” ва **“Замонамиз қаҳрамонлари”** лойиҳалари. Ушбу лойиҳада таниқли ёзувчи, шоир ва адиблар, кино актёрлари ҳамда эстрада хонандалари билан **300 га яқин** ижодий учрашувлар ташкил этилиб, уларда 2014 йил ҳолатига кўра **180 мингдан зиёд** ёшлар иштирок этди.

“Биз соғлом турмуш тарзи тарафдоримиз!” лойиҳаси. Таниқли спорт усталари иштирокида **80 дан ортиқ** мастер-класс ва учрашувлар, ОИТС ва гиёҳвандликка қарши акциялар, шунингдек, **70 дан ортиқ** спорт

мусобақалари ташкил этилди. Уларда **105 мингга яқин** ёшлар фаол иштирок этишди. Лойиҳа доирасида Ўзбекистон Республикасининг “Алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилинишини чеклаш тўғрисида”ги Қонуни ижроси юзасидан жамоатчилик назоратини ўрнатиш мақсадида ташкил этилган **“Виждонли сотувчи”** акцияси ўтказилди. Ҳаракатнинг фаол етакчи ва сардорлари иштирокида ташкил этилган ушбу акциялар давомида **210 га яқин** савдо шаҳобчаларига рейдлар уюштирилди. Ўтказилган рейдлар давомида **100 га яқин** қонун бузилиш ҳолатлари аниқланди ва бу ҳақда тегишли ташкилотларга маълумотлар киритилди.

“Ҳеч ким меҳр ва эътибордан четда қолмасин!” лойиҳаси. (2014й) Лойиҳа доирасида **30 дан ортиқ** “Меҳрибонлик”, “Саховат” уйлари ва махсус мактаб-интернатлари тарбияланувчилари учун ташкил этилган тадбирларда, **15 мингга яқин** ёшлар иштирок этишди, **5 мингга яқин** Иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари, меҳнат фахрийлари ҳолидан хабар олинди, шунингдек, ҳомийларни жалб этган ҳолда уларга ижтимоий пакетлар тарқатилди.

“Иқтидор эгаси – обод юрт эртаси” лойиҳаси. (2014й) Лойиҳа доирасида ёшларнинг иқтидори ва истеъдодини ривожлантириш, уларнинг интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариш ва рағбатлантириш мақсадида ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқувчилари ўртасида **20 дан ортиқ “Заковат”** интеллектуал ўйини ташкил этилди.

“Биз соғлом ахборот муҳити тарафдоримиз!”(2014й) мавзусида интернет тармоғида миллий контентни ривожлантириш, фойдали ва ижобий мазмундаги веб-ресурсларни кўпайтириш ва қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳудуддаги ёш дастурчилар, веб-дизайнерлар, фотосуратчилар ҳамда журналистлар иштирокида **20 дан ортиқ** ташкил этилган форумларда **12 мингга яқин** ёшлар иштирок этишди.

“Ватан тараққиётига менинг ҳиссам” лойиҳаси – (2014й) лойиҳа доирасида Савдо-саноат палатасининг ҳудудий бошқармалари билан ҳамкорликда **30 дан ортиқ** ёш тадбиркорлар томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотлар кўрғазмаси ташкил этилди ҳамда унга **23 мингдан ортиқ** касб-ҳунар коллежлари битирувчилари жалб этилди. Шунингдек, ўқувчи-ёшларга тадбиркорларнинг бизнес сирларини ўрганишларига ҳамда улар билан яқиндан ҳамкорлик қилишларига шароит яратиб берилди.

Фестивалнинг ҳар бир лойиҳасида ёшлар севган таниқли шахсларнинг иштирок этиши, тарғиботда Ҳаракатнинг “Бунёдкор” телеклубида тайёрланган ёшлар ҳаётига дахлдор ижтимоий ролик, фильмларнинг намойиш этилиши, тадбирларни етакчилик қобилияти билан ўз тенгқурлари ўртасида етакчи бўлган “Камолот” фаоллари билан интерактив усулда ташкил этилиши кутилган натижаларини берди.

3.2. Нодавлат-нотижорат ташкилотлар томонидан ёшларни рағбарлантириш масаласининг кун тартибига қўйилиши.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан буён давлатимиз раҳбарияти томонидан ёшларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг истеъдодларидан келиб чиққан ҳолда уларни истеъдодларини намоён этишлари учун имкониятлар яратиш ва рағбарлантириш ишларини амалга ошириб келмоқда. Мазкур амалий фаолиятларни амалга ошириш ва ёшларни қизиқишлари, интеллектуал салоҳиятини янада ошириш ва уни аниқлаш мақсадида нодавлат-нотижорат ташкилотлар фаолиятини ташкил қилинди.

Ҳозирги кунда кўплаб республикамизда фаолият юритаётган нодавлат-нотижорат ташкилотлари фаолиятини ўрганиб таҳлил қилар эканмиз уларнинг фаолият жараёни аҳлонинг турмуш тарзини яхшилаш ва ёшларга имкониятлар эшигини очиш мақсадига қаратилган амалий ишларнинг натижасини кўрамиз.

Айниқса, бу амалий ишларни “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати фаолиятида кўриш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 31 октябрдаги “Ўзбекистон Республикасининг Қуролли кучлари сафида муддатли ҳарбий хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчиларга бериладиган имтиёзлар тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-213-сон Қарорига мувофиқ, муддатли ҳарбий хизматни ўтаб, тавсиянома билан ўқишга қабул қилинган талабалар Ҳаракат фаолиятида фаол иштирок этган тақдирда, уларнинг контракт-тўловининг 35 фоизи тўлаб берилади.

Муддатли ҳарбий хизматни ўтаб, ўқишга қабул қилинган талабаларни моддий қўллаб-қувватлаш тартиби ва тизimini такомиллаштириш бўйича бошланғич ташкилотлар учун тавсиялар, моддий қўллаб-қувватланишга даъвогар талабанинг анкетаси, талабалар фаолиятини баҳолаш варақаси ишлаб чиқилиб, амалиётга тадбиқ этилди.

“Камолот” ЁИХ Марказий Кенгаши ва Олий ва ўрта махсус таълими вазирлиги томонидан юборилган хат асосида бошланғич ташкилотлардан тегишли ҳужжатлар қабул қилинди.

2012-2013 ўқув йилида **13 338** нафар талабага “Камолот” ЁИХ Марказий Кенгаши томонидан **18 138 639 779** сўм маблағ тўлаб берилди.

VI Инновацион ғоялар, технологиялар ва лойиҳалар Республика ярмаркаси доирасида “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати Марказий Кенгаши, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда “Келажак овози” ёшлар ташаббуслари маркази ҳамкорлигида **“Ёш олимлар ва иқтидорли талабаларнинг инновацион ишланмалари кўргазмаси ҳамда тақдимоти”** ташкил этилиб борилмоқда.

Мазкур кўргазма ва тақдимотда **70** нафар ёш олимлар ва иқтидорли талабалар ўзларининг саноат, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш ва фармацевтика, ахборот технологиялари, фан ва таълим йўналишларидаги инновацион ғоялари, технологиялари ва лойиҳалари билан иштирок этади.

Ёш олимлар ва иқтидорли талабаларнинг инновацион ишланмалари кўргазмасида ташкилотчилар томонидан энг яхши иштирокчининг иши тақдимот учун саралаб олинди.

Саралаб олинган ёш олимлар ва иқтидорли талабаларнинг инновацион ғоя, технология ва лойиҳалари мутахассислардан тузилган комиссия томонидан баҳолангани, баҳолаш жараёнида ишнинг ўзига хослиги илмий ва инновацион қиймати, амалиётга татбиқ этишнинг реаллиги, манфаатдор вазирлик ва идораларнинг ишга бўлган қизиқиши ҳамда иштирокчининг тақдимот қилиш маҳоратига эътибор қаратилади ва танлов якуни бўйича ёш олим Ҳаракат томонидан эсдалик совғалари билан тақдирланди.

Ўзбекистон “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати Васийлик Кенгашининг 2013 йил 18 мартдаги 68-сонли баёнига мувофиқ ҳар йили ўтказилиши анъанага айланишга улгурган олий таълим муассасалари талабалари ўртасида ўзаро илмий-ижодий ҳамкорлик муҳити, дўстлик алоқаларини кучайтириш, талабаларнинг иқтидори ва қобилиятларини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш, шунингдек, ёшларни мамлакатимиз ривожига ва фан-техника тараққиёти йўлида бирлаштириш мақсадида “Талабалар баҳори” фестивали ташкил этилиб борилмоқда.

Масалан, “Талабалар баҳори-2013” фестивалида республика олий таълим муассасаларидан **400** нафарга яқин иқтидорли ва фаол талабалар, **23** нафар ёш олимлар, республика олий таълим муассасаларининг **30** нафарга яқин фаол проректорлари, шунингдек, Хоразм вилоятидаги олий таълим муассасаларидан **3 минг** нафардан зиёд талабалар иштирок этди.

Фестиваль иштирокчилари 2013 йил 27 май куни Урганч темир йўл вокзалида тантанали равишда кутиб олинди. Кутиб олиш маросимида иштирокчилар учун воҳа ансамбли томонидан кичик концерт дастури ташкил этилди.

Фестиваль иштирокчиларига “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати томонидан **500** та тарқатма материаллар (футболка, кепка, сумка (ноутбук учун), дастур, ручка, календарь ва бейжик) тарқатилди.

Фестивалнинг биринчи куни иштирокчилар буюк бобокалонимиз Жалололдин Мангуберди ҳайкали пойига гулчамбар қўйишди.

Урганч шаҳридаги “Авесто” боғ-мажмуасида **“Олий таълим муассасалари кўргазмаси”** ташкил этилди. Ҳар бир олий таълим муассасаси тўғрисидаги маълумотлар банер, плакат, китоб, буклет, ишлашмалар (макетлар) шаклида кўргазмага олиб чиқилди. Кўргазмада **3000** нафарга яқин талабалар ва ўрта махсус касб-ҳунар таълими муассасалари битирувчилари иштирок этди.

Фестивалнинг очилиш маросими “Авесто” боғ-мажмуасидаги амфитеатрда ташкил этилиб, унда **3000 нафар**дан ортиқ талабалар иштирок этди. Очилиш маросими вилоят ҳокими П.Бобожонов ҳамда “Камолот” ЁИҲ Марказий Кенгаши раиси Б.Ганиевларнинг табрик сўзлари билан бошланди. Очилиш маросимида “Делегацияларни кутиб олиш блоги”, “Болалар блоги”, “Спорт блоги”, “Ҳарбий-ватанпарварлик блоги”, “Тарихий блог” ва “Эстрада блоги” каби қисмлардан иборат концерт дастури ташкил этилди. Унда Республикадан ташриф буюрган **5** нафар ҳамда **11** нафар маҳаллий хонандалар иштирок этди.

Фестиваль доирасида **“Ўзбекистонда табиатни муҳофаза қилиш ва барқарор экологик муҳитни яратиш”** мавзусидаги талабаларнинг илмий-амалий анжумани ташкил этилди. Анжуман ўз ишини **4** та шўъбага бўлинган

ҳолда олиб борди ҳамда шўъбалар ишларида жами **95** нафар талабаларнинг маърузалари тингланди.

Анжуманга талабалар ва мутахассислар томонидан тақдим этилган **150 дан ортиқ** мақолалар ва тезислар ичидан экспертлар томонидан **90таси** сараланиб тўплам шаклида чоп этилди.

Фестиваль доирасида **300 нафарга** яқин ёшлар иштирокида “**Эко**” **акция** ташкил этилди. Унда талабалар “Урганч ёп” канали худудида ободонлаштириш ишларини олиб бориб, Урганч шаҳрида кечаётган бунёдкорлик ишларига ўз ҳиссаларини қўшдилар.

Фестивал доирасида талабаларнинг илм-фан йўлидаги изланишлари, тадқиқодлар олиб бориши, илмий янгиликлар яратишини қўллаб-қувватлаш ва бу орқали Республикамиз илм-фан тараққиётига кўмаклашиш мақсадида **иқтидорли талабалар танлови** ташкил этилди.

Танлов қуйидаги 8 та йўналишда ўтказилди:

- “Ахборот-коммуникация технологиялари” йўналиши (**59** нафар иштирокчи, **29** та тақдимот);
- “Техника ва технологиялар” йўналиши (**102** нафар иштирокчи, **39**та тақдимот);
- “Иқтисодиёт” йўналиши (**40** нафар иштирокчи, **28**та тақдимот);
- “Қишлоқ ва сув хўжалиги” йўналиши (**29** нафар иштирокчи, **32**та тақдимот);
- “Табиий фанлар” йўналиши (**29** нафар иштирокчи, **24**та тақдимот);
- “Ижтимоий-гуманитар фанлар” йўналиши (**97** нафар иштирокчи, **60**та тақдимот);

- “Архитектура ва қурилиш” йўналиши (**20** нафар иштирокчи, **20** та тақдимот);

- “Тиббиёт” йўналиши (**44** нафар иштирокчи, **28**та тақдимот).

Танловда **260** тага яқин иштирокчининг илмий ғоя, ишланма ва лойиҳалари тақдимотлари кўрилди.

Талабаларнинг ишлари соҳа мутахассислари ва олимлардан тузилган комиссиялар томонидан баҳоланди. Баҳолашда ишнинг мавзуси оригиналлиги (ўзига хослиги) ва долзарблиги, инновацион жиҳати, амалиётга тадбиқ этиш даражасининг реаллиги, манфаатдор идоралар эътиборини торта олиш жиҳати, иштирокчининг ҳимоя этиш қобилиятига эътибор қаратилди. Иштирокчилар келажакда илмий изланишлар ва тадқиқодлар олиб боришдаги фаолиятини кучайтириш ҳамда бойитишда қўл келадиган илмий-услубий маслаҳатлар, тавсиялар ва таклифлар олдилар.

Танловга талабалар томонидан тақдим этилган 260 та илмий ғоя, ишланма ва лойиҳалар экспертлар томонидан 150 таси сараланиб тўплам шаклида чоп этилди.

Фестивалда талабалар билан бир қаторда Республикадаги олий таълим муассасаларидан **25 нафар** ёш олимлар ҳам иштирок этди. Фестиваль доирасида Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги “Ёш олимлар” Кенгашининг таъсис йиғилиши ўтказилди. Йиғилишда **23** нафар аъзолардан иборат Кенгаш шакллантирилди ҳамда Кенгаш раислигига Т.Ш.Маматмусаев (ТАҚИ), котиби этиб Ш.А.Маджидовлар (ТТЕСИ) сайланди. Мазкур “Ёш олимлар” Кенгаши ёш олимлар ва тадқиқодчиларнинг ўзаро фикр, тажриба ва ахборот алмашинуви, бир-бирини услубий қўллаб-қувватлаш, илмий янгиликлар, ихтироларни амалиётга тадбиқ этиш бўйича лойиҳалар ишлаб чиқиш, шунингдек, ёш олимларнинг манфаатларини ҳимоя этиш мақсадида ташкил этилган бўлиб,

барча олий таълим муассасаларидаги “Ёш олимлар” Кенгашлари фаолиятини мувофиқлаштириб боради. Шунингдек, “Ёш олимлар” Кенгаши иш режаси ишлаб чиқилиб, муҳокамадан ўтказилди.

Фестивал доирасида ташкил этилган **“Нихол” талабалар театр томошалари танлови** ёшларда Ватанга муҳаббат, элга садоқат хисларини кучайтириш, эзгу ғояларни ёшлар ўртасида кенг тарғиб этиш, ўзбек театр санъати ривожига ҳисса қўшиш ва истеъдодли талабаларни қўллаб-қувватлашга қаратилди. Танловда Республикадаги қуйидаги **5 та** олий таълим муассасаларидан талабалар жамоалари иштирок этди:

- Ўзбекистон давлат санъат маданият институти (“Ойдинда юрган одамлар”);
- Ўзбекистон давлат санъат маданият институти Нукус филиали (“Тўй бўларда”);
- Фарғона давлат университети (“Дискотека”);
- Самарқанд давлат университети (“Алданган аёл”);
- Урганч давлат университети (“Ҳаёт сабоқлари”).

Танлов якуни бўйича **1-ўринни** Ўзбекистон давлат санъат маданият институти Нукус филиали, **2-ўринни** Ўзбекистон давлат санъат маданият институти, **3-ўринни** Самарқанд давлат университети жамоалари қўлга киритишди.

Фестивал доирасида “Огаҳий” номидаги мусиқали ва драма театрида **“Қувноқлар ва зукколар” кўрик-танлови** ташкил этилди. Танловда талабалар жамоалари ўзларининг ҳазил-мутойибаларга асосланган, айни пайтда ёшларни ватанпарварлик, инсонийлик, тинчлик, дўстлик, гўзаллик ва эзгуликка чорловчи ғоялар сингдирилган чиқишлари, сатирик ва юмористик,

бадий-театрлаштирилган сахнавий кўринишларини намойиш этишди. Танловни **700 нафар**га яқин ёшлар томоша қилишди.

Танловда қуйидаги 5 та жамоа иштирок этиб, танлов якунига кўра **1-ўринни** Бухоро юқори технологиялар техник-муҳандислик институти “**Омадли жентелменлар**” ва Урганч давлат университети “**Ёшулликлар**” жамоалари, **2-ўринни** Тошкент автомобил йўллари институти “**Осмондаги болалар**” жамоаси, **3-ўринни** Нукус давлат педагогика институти “**Турон**” жамоаси қўлга киритди.

Фестивал доирасида ёшларнинг интеллектуал қобилиятини оширишга қаратилган “**Заковат**” интеллектуал телеўйини ташкил этилди. Телеўйинда 14 худуддан терма жамоалар иштирок этиб, кишини ўйлашга, тафаккур қилишга ундайдиган саволларга жавоб бериб, ўзларининг билим-тафаккурларини синовдан ўтказишди. Телеўйин якунига кўра **1-ўринни Хоразм, 2-ўринни Сирдарё** вилоятлари жамоаси, **3-ўринни Тошкент шаҳар** жамоаси қўлга киритиди.

Фестиваль доирасида иштирокчилар учун қуйидаги 8 та йўналишда маҳорат дарслари ташкил этилди:

- “Инглиз тилини ўрганиш” (**90** нафар иштирокчи);
- “Компьютер саводхонлиги” (**90** нафар иштирокчи);
- “Тадбиркорлик фаолияти” (**180** нафар иштирокчи);
- “Илмий фаолият” (**180** нафар иштирокчи);
- “Карьера маслаҳатхонаси” (**180** нафар иштирокчи);
- “Нотиклик санъати” (**90** нафар иштирокчи);
- “Психолог маслаҳатхонаси” (**180** нафар иштирокчи);

- “Қишлоқ хўжалиги илғор тажрибалари: биогаз олиш, интенсив боғ ва иссиқхона яратиш” (**100** нафар иштирокчи).

Маҳорат дарсларини олиб бориш учун республикадан **4** нафар ҳамда Хоразм вилоятидан **8** нафар малакали мутахассислар жалб этилди.

2013 йил 31 май куни “Огаҳий” номидаги мусиқали ва драма театрида “Талабалар баҳори-2013” фестивалининг ёпилиш маросими бўлиб ўтди. Унда фестиваль доирасидаги барча тадбирларда ғолиб бўлган ва фаол иштирок этган **65** нафар талабалар ҳамда **15** та жамоалар махсус диплом ва эсдалик совғалари билан тақдирланди.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати фаолияти самарали йўлга қўйилган ҳамда фестивалда фаол иштирок этган **10** та олий таълим муассасалари жамоалари (бошланғич ташкилот етакчилари) Ҳаракат томонидан “Ноутбук” билан тақдирланди.

Ўзбекистон “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамкорлигида ёшларнинг ижодий салоҳиятини кўллаб-қувватлаш, фаоллигини ошириш, улар ўртасида дўстлик алоқаларини мустаҳкамлаш, умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялаш мақсадида анъанавий “**Қувноқлар ва зукколар**” кўрик-танлови ўтказиб келинмоқда.

2012/2013 ўқув йилида “**Қувноқлар ва зукколар**” кўрик-танлови **65**та олий таълим муассасалари жамоаларида **975 нафар** талабалар бевосита иштирок этди. Унинг **15** та ҳудудий саралаш, **5** та яримфинал ўйинларига **33-35** минг нафар ёшлар томошабин сифатида ташриф буюрди. **21 июнь куни** “Туркистон” саройининг ёзги биносида республика финал босқичи ўтказилди.

“Туркистон” саройининг ёзги биносида ўтказилган финал ўйинида Қорақалпоқ давлат университетининг “Жайхун” жамоаси, Бухоро юқори

технологиялар муҳандислик техника институтининг “Омадли жентелменлар” жамоаси, Ўзбекистон Миллий университетининг “Шоввозлар” жамоаси, Тошкент автомобиль йўллари институтининг “Осмондаги болалар” жамоаси, Самарқанд давлат тиббиёт институтининг “Авицина” жамоаси иштирок этди. Беллашув якунлари бўйича Ўзбекистон Миллий университетининг “Шоввозлар” жамоаси ғолибликни қўлга киритди.

Ўзбекистон “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати Васийлик Кенгашининг **“Бунёдкор” ёшлар меҳнат ҳаракати** фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида” 2012 йил 18 декабрдаги 93-сонли йиғилиши баёни тасдиқланди.

Мазкур баёнда тасдиқланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида барча ҳудудлар ва туман (шаҳар)ларда “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ҳудудий ва маҳаллий Васийлик Кенгашлари йиғилишлари ўтказилиб, йиғилиш баёнлари ва чора-тадбирлар режаси тасдиқланди. Барча ҳудудлар ва **174** та туман (шаҳар)ларда “Бунёдкор” ёшлар меҳнат ҳаракатини ташкил этиш бўйича бошқарув штаблари фаолияти йўлга қўйилган. Барча ҳудудларда **“Бунёдкор-2013”** ёшлар меҳнат ҳаракатини ташкил этиш бўйича **бошқарув штаблари** “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ҳудудий Кенгашлари биносида ташкил этилган.

Ишчи гуруҳлар томонидан “Бунёдкор” меҳнат ҳаракати тарғиботи олиб борилиб, бугунги кунга қадар республика бўйича **22 304** нафар ёшлар ушбу лойиҳада иштирок этиш учун мурожаат қилган. Ҳудудлар ва туман (шаҳар)ларда ташкил этилган штаблар орқали “Бунёдкор” меҳнат гуруҳларини жалб этиш учун меҳнат объектлари ва иш ўринлари аниқланди.

Бугунги кунга қадар ҳудудларда “Бунёдкор” ёшлар меҳнат гуруҳларини жалб этиш учун **800** та меҳнат объектлари (*қурилиши, ишлаб чиқариши, хизмат кўрсатиши ва бошқа соҳада*) аниқланган. Аини вақтда **685** та меҳнат

объектида иш бошланган бўлиб, улардаги **1300**та меҳнат гуруҳида **17 712** нафар (**10 108** нафари уюшмаган ёшлар, **7604** нафари ўқувчи-талаба)ёшлар фаолият олиб бормоқда.

Меҳнат гуруҳларида режа асосида маданий-маърифий тадбирлар, давра суҳбатлари, учрашувлар, мулоқотлар ташкил этилди. Меҳнат гуруҳларининг фаол аъзолари “Энг яхши меҳнат гуруҳи”, “Меҳнат гуруҳининг энг фаол аъзоси” каби йўналишлар бўйича тақдирланмоқда.

Юқоридаги тадқиқот натижаларига кўра ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш ва уларни рағбарлантириш масаласи нодавлат-нотижорат ташкилотлар фаолиятида айниқса “Камолот” ёшлар ижтимоий харакати фаолиятида кўриш мумкин.

Амалга оширилган рағбарлантириш ишлари ёшларни ҳаётга бўлган ишончини ортиради ва уларни комиллик сари етаклайди.

ХУЛОСА

Жамиятимизда юз бераётган янгиланишлар ёшлар тарбиясида ўзгариш ва интеллектуал салоҳиятини ошириш лозимлигини тақозо этмоқда.

Бу борада ёшларни ҳар томонлама интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат-нотижорат ташкилотлар фаолияти билан ҳамкорликда амалга ошириш ижтимоий ҳаётда ўз самарасини бермоқда.

Зеро, ёшларнинг интеллектуал салоҳияти келаётган асрнинг ривожнаганлик даражаси, миллат ва ҳалқнинг миллий маънавий бойлигидир. Демак, интеллектуал салоҳият авлодларнинг кегувси авлод учун қолдирадиган маънавий бойлиги сифатида жамият миллат учун муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, ҳозирги глобаллашув жараёнида ёшларни ҳар томонлама интеллектуал салоҳиятини ошириш ва уларга тарбияни таълим билан ҳамкорликда олиб боришни тақозо қилмоқда. Шу боисдан мамлакатимизда мустақилликнинг илк кунларидан бошлаб ёшларни қўллаб-қувватловчи ва уларга имкониятлар эшигини очиб берувчи нодавлат-нотижорат ташкилотларнинг ташкил этилиши ёшларни комиллик сари йўллади десак муболаға бўлмайди.

Айниқса, республикаимизда фаолият юритаётган нодавлат-нотижорат ташкилотлар таркибига кирувчи, ёшларни қўллаб-қувватловчи, уларни маънавий ва моддий рағбарлантирувчи ташкилот бу “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати ҳисобланади.

“Камолот ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ташкил этилганига унча кўп йил бўлган бўлмасада, бу ташкилот ёшларнинг қалби шууридан жой олишга улгурди. Ўзининг қанотига Ўзбекистон ёшларининг 80% га яқинини бирлаштирди ва улар билан биргаликда кўплаб тадбирлар, лойиҳалар ва дастурларни амалга оширди.

Президентимиз И.А.Каримов ҳам ёшларни интеллектуал салоҳиятини ошириш ва уларни қўллаб қувватлаш ишларида “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг ўрни муҳимлигини таъкидлайди.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатнинг ҳар бир йўналишида унинг ёшлар билан биргаликдаги фаолияти ўз ифодасини топган. Мазкур йўналишлардан, айниқса, маънавий-маърифий соҳадаги ишлар муаммо нуқтаи назаридан муҳим бўлиб, у ёшларни интеллектуал салоҳиятини оширишда турли шакл, метод ва воситаларини қўллаш орқали амалга ошади.

Айниқса, улар томонидан ўтказилаётган машғулотларнинг асосий шакллари: семинарлар, амалий машғулотлар, маърузалар, мутахассислар суҳбати, турли ўйинлар ташкил этиш, овозли экран воситаларидан

фойдаланиш, мунозаралар, давра суҳбатлари, янги китоблар бўйича мулоқотлар, газета-журналларда эълон қилинган мақолалар муҳокамаси, овозли экран воситалари, видеофильм ва телекўрсатувлар, тасвирий санъат асарлари, музей материаллари кабилардан иборатдир.

“Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати таълим муассасалари билан ҳамкорликда ёшларни интеллектуал салоҳиятини ошириш мақсадида турли йўналишдаги тадбирларни ўтказиши бу ёшларни ҳар бир соҳа ва янгиликлардан хабардор бўлиши ва интеллектуал салоҳиятини оширишга имкон беради.

Тадқиқот иши натижасида қуйидаги хулосаларга келдик:

1. Ҳозирги даврда жаҳонда юз бераётган муаммолар ёшлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатмоқда. Бундай иллатларнинг олдини олиш учун ёшлар маънавий жиҳатдан интеллектуал салоҳиятини ошириш муҳим аҳамият касб этади.

2. Жамият тараққиёти шароитида ёшларни интеллектуал салоҳиятини оширишда биргина замонавий методлардан фойдаланибгина қолмасдан балки, аجدодлар маънавий меросидан фойдаланиш ва уларни ҳаётга тадбиқ қилишни тақозо этиши лозим.

3. Инсоннинг интеллектуал салоҳияти бу унинг маънавий ва руҳий бойлигидир. Бу бойликни асраш ва унинг янги эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда уни озиқлантириш ва ривожлантириш лозим.

4. Ёшларни интеллектуал салоҳиятини оширишда нодавлат-нотижороат ташкилотлари фаолиятинидан унумли фойдаланиш ва улар билан ҳамкорликда фаолият олиб бориш керак.

5. “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва ўсиб келаётган ёш авлодни унга аъзо бўлишида кўмаклашиш керак.

6. “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати ўз фаолияти жараёнида ёшлар интеллектуал салоҳиятини ошириш орқали уларда миллий ғурурни шакллантириш, истиқлол ғояларига садоқатни тарбиялаш, Она-Ватанга меҳр-муҳаббат, эътиқод, жасурлик, фидойилик туйғуларини сингдиришга йўналтирилади.

7. “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати доирасида ташкил этиладиган ишлар хилма-хил бўлиб, уларнинг самарадорлигини ошириш учун тарбиянинг турли шакл, методлари ва воситаларидан фойдаланилади. Бу борада семинарлар, амалий машғулотлар, маърузалар, суҳбатлар, ролли ўйинлар, мунозара ва баҳслар, давра суҳбатлари, янги китоблар бўйича мулоқотлар, газета ва журналларда эълон қилинган мақолалар муҳокамасида талабалар фаол иштирок этадилар; овозли экран воситалари, видеофильм ва телекўрсатувлар, тасвирий санъат асарлари, музей материаллари ва бошқалар ёшларни интеллектуал салоҳиятини янада оширади деб хулосавий тўхтамга келдик.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов асарлари

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1. - Т.: “Ўзбекистон”, 1996.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т. 2. -Т.: “Ўзбекистон”, 1996.
3. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т. 3. -Т.: “Ўзбекистон”, 1996.
4. Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т. 4. -Т.: “Ўзбекистон”, 1996.
5. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш - давр талаби. Т. 5. -Т.: “Ўзбекистон”, 1997.
6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. Т. 6. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
7. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т. 7. - Т.: “Ўзбекистон”, 1999.
8. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. – Т.: “Ўзбекистон”, 2000.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т. 9. -Т.: “Ўзбекистон”, 2001.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. - Т.: “Ўзбекистон”, 2002.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
12. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродаимизга боғлиқ. Т. 12. -Т.: “Ўзбекистон”, 2004.
13. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Т.: “Ўзбекистон”, 2005.
14. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. Т.13. –Т.: “Ўзбекистон”, 2006 йил.
15. Каримов И. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. 14-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2006. йил.
16. Каримов И.А. Янги ҳаётни эскича қараш ва ёндашувлар билан қуриб бўлмайди. // “Ўзбекистон овози”, 2005 йил 17 февраль.
17. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқи ва эркинликлари ҳамда манфаатлари – энг олий қадрият. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 13 йиллигига бағишланган тантанали маросимда сўзлаган маърузаси. 2005 йил 7 декабрь.

18. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгилашни ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсадидир. Т.: “Ўзбекистон”, 2007.

19. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. (Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги маърузаси). / Халқ сўзи. 2007 йил 31 август.

20. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари олий қадрият. Т.14. –Т.: Ўзбекистон, 2006. -280 б.

21. Каримов И.А. Инсон манфаатларини таъминлаш, ижтимоий ҳимоя тизимини такомиллаштириш – устувор вазифаларимиздир. – Т.: Ўзбекистон, 2007. – 46 б.

22. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. - Т.: Ўзбекистон, 2007. – 48 б.

23. Каримов И.А. Либерализация общества, углубление реформ, повышение духовности и уровня жизни народа критерий и цель всей нашей деятельности. – Т.: «Узбекистан». 2007. 205-стр.

24. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч.-Т.: “Маънавият”, 2008.-176 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги Қарори. Халқ сўзи. 2006 йил 26 август.
3. «Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» фани бўйича ўқув дастурини тайёрлаш ва таълим тизимига жорий этиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январдаги Фармойиши.

III. Қўшимча адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллий ғоя тарғиботи ва маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш тўғрисида”ги қарори (2006 йил 25 август) // Халқ сўзи. – Тошкент, 2006, 22 август.
2. Баратов Ш. Ўқувчи шахсини ўрганиш усуллари / Мактаб ўқит. ва пед.инст.талабалари учун қўлл. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 56 б.
3. Болиев А., Назаров Қ., Қуронов М. ва бошқ. Миллий истиқлол ғояси: назария ва амалиёт. – Тошкент: Ижод дунёси, 2002. – 23 б.

4. Буюк сиймолар, алломалар (Ўрта Осиёлик машхур мутафаккир ва донишмандлар. 1-к. Нашрга тайёрловчи М.М.Хайруллаев). – Тошкент: Халк мероси, 1995. – 104 б.
5. Ватан туйғуси / Тузувчилар: А.Иброҳимов, Х.Султонов, Н.Жўраев. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – 439 б.
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давидова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
7. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века // Новые ценности образования: – М., 1996. Вып. 6.
8. Гельдиева А.Ч. Национальная культура и личность. – Тошкент: Ўзбекистон, 1993. – 104 б.
9. Гуманизация и демократизация народного образования // Тез.учеб.-мет. конф. молодых ученых и специалистов ТГПИ им. Низами. – Тошкент: Фан, 1991. – 210с.
10. Гуманизация воспитания в современных условиях / Под ред. О.С.Газмана, И.А.Костенчука. – М.: Наука, 1995. – 184 с.
11. Долимов У. Абдулла Авлоний – етакчи методист олим. Миллий уйғониш. – Тошкент: Университет, 1993. – 40-50-б.
12. Жакбаров М. Комил инсон ғояси. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2002. – 32 б.
13. Жомий, Абдурахмон. Танланган асарлар / Тузувчи ва сўз боши муаллифи Ш.Шомухамедов. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. – 360 б.
14. Зиёмухамедов Б. Илм ҳикмати (Олим бўлиш сирлари). – Тошкент: Ибн Сино, 1999. – 88 б.
15. Зиёмухамедов Б., Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт / “Маънавият асослари” дарси асосида ишланган услуб. кўлл. – Тошкент: Ибн Сино, 2001. – 80 б.
16. Зиёев Ҳ. Истиқлол - маънавият негизи.– Тошкент: Маънавият, 1999. – 191 б.
17. Исломов З., Исоқов Б. ва бошқ. Бунёдкор ғоялар. – Тошкент: Ижод дунёси, 2002. – 31 б.
18. Кайковус, Унсурил Маолий. Қобуснома. – Тошкент: Истиқлол, 1994.– 173 б.
19. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий қилиш. – Тошкент: Фан ва технология, 2008. – 131 б.
20. Каримов Қ. Қутадғу билиг. Илк бадий дoston.– Тошкент: Фан, 1976. – 221 б.
21. Каримова В., Нишонова З. Мустақил ижодий фикрлаш ва шахсинг хиссий, иродавий ва интеллектуал хислатлари орасидаги боғланиш. // Халқ таълими, – Тошкент, 2001. – №3. – Б. 64-69.

22. Комилов Н. Тасаввуф ёки комил инсон ахлоқи. – Тошкент: Ёзувчи, 1996. 1-к. – 272 б.
23. Конфуций. Уроки мудрости. – М.: Наука, 1998. – 365 с.
24. Кошифий, Ҳусайн Воиз. Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати / Форс-тожик тилидан Н.Комилов тарж. – Тошкент: Халқ мероси, 1994. – 112 б.
25. Курбаниязова З.Қ. Тарбиявий ишлар жараёнида ўқувчиларда миллий ўзликни англашни шакллантиришнинг педагогик асослари: Пед. фан. ном... дисс. автореф. – Тошкент: 2002. – 21 б.
26. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М.: Политиздат, 1995. – 304 с.
27. Мардонов Ш. Янги таълимий кадриятлар асосида педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. – Тошкент: Фан, 2006. – 232 б.
28. Марказий Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар / Тузувчи: А.Зуннунов. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 271 б.
29. Маънавият дарслари / Ўрта мактабларнинг X-XI синфлари учун мажмуа. Тузувчи: С.Нишонова. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 320 б.
30. Маҳкамов У.И. Ўқувчиларнинг ахлоқий маданиятини шакллантириш муаммолари. – Тошкент: Фан, 1995. – 200 б.
31. Маҳмудов Т. Мустақиллик ва маънавият / Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов асарлари асосида. – Тошкент: Шарқ, 2001. – 160 б.
32. Маҳмудова М. Халқ педагогикаси ва оила тарбияси. – Самарқанд, 2003. – 174 б.
33. Мингйиллик маърузаси / Талабалар учун қисқа баён. – Тошкент, 2003. – 46 б.
34. Мирзаолимов Б. Ёшлар онгида миллий ғояни шакллантириш. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. – 152 б.
35. Миртурсунов З. Ўзбек халқ педагогикаси. – Тошкент: Фан, 1973. – 212 б.
36. Мусурмонова О. Маънавий кадриятлар ва ёшлар тарбияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 192 б.
37. Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат / Муаллифлар: М.Абдуллаев ва бошқ.: А.Жалолов ва Қ.Хонназаров умум.таҳр. остида – Тошкент: Шарқ, 2000. – 320 б.
38. Назаров Қ. Кадриятлар фалсафаси (Аксиология). – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2004. - б.
39. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – Toshkent: Istiqlol. 2003. – 244 b.
40. Нишонова С. Ёшлар тарбиясининг маънавий илдизлари. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. – 186 б.
41. Одоб бўстони ва ахлоқ гулистони. – Тошкент: Фан, 1994. –Б. 7-11.
42. Ортиқов Н. Маънавият: миллий ва умуминсоний кадриятлар. – Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – 127 б.

43. Очилов М. Муаллим – қалб меъмори / Сайланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 2001. – 432 б.
44. Раҳмонов Р., Ғафуров З. Мустақиллик ва миллий ўзликни англашнинг тикланиши. – Тошкент: Ўзбекистон, 1999. – 23 б.
45. Реджабоев А.Д. Ватан химояси – миллий ифтихор. – Тошкент: Ўқитувчи, 2004. – 31 б.
46. Рўзиева Д.И. Талабаларда миллий ифтихор туйғусини шакллантириш. – Тошкент: Фан, 2007. – 191 б.
47. Салимов С., Давронов З. Жамият, шахс ва маънавият. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2002. – 32 б.
48. Сафарова Р.Ғ. Миллий тикланиш шароитида Ўзбекистон мактабларида она тили таълими назарияси ва амалиёти: Пед.фан.докт...дисс. – Тошкент, 1998. – 254 б.
49. Тиллаева Г. Маънавият ва комил инсон тарбияси. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2005. – 52 б.
50. Умаров Э. Маънавият асослари. – Тошкент: Шарқ, 2005. – 128 б.
51. Фалсафа: комусий луғат / Тузувчи ва масъул муҳаррир: Қ.Назаров. – Тошкент: Шарқ, 2004. – 496 б.
52. Фалсафа: Қисқача изоҳли луғат // Муалл. М.Н.Абдуллаева, М.Абдурашидова, У.Абилов ва бошқалар. Масъул муҳаррир А.Жалолов. – Тошкент: Шарқ, 2004. – 384 б.
53. Шарифхўжаев М. Маънавият асослари. – Тошкент: Тошкент молия институти, 2005. – 363 б.
54. Эркаев А. Маънавият ва тараққиёт модели. – Тошкент: Маънавият, 2005. – 192 б.
55. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. – Тошкент: Университет, 1998. – 184 б.
56. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. 10-том.– 357 б.
57. Ўзбекистон Республикаси “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати дастури ва устави (янги таҳрирда). – Тошкент: ASR EKSPRESS media, 2007. – 47 б.
58. Қодиров Б. Комил инсон тарбиясининг педагогик асослари. – Тошкент: Меҳнат, 2001. – 195 б.
59. Қосимов Б. Миллий уйғониш. – Тошкент: Маънавият, 2002. – 400 б.
60. Қуронбоев Қ.Қ. Талабаларнинг маънавий-ижтимоий фаолликларини ривожлантиришнинг педагогик асослари. (Ёшлар ташкилотлари мисолида). Пед.фан.номз. ёзилган диссертация. – Тошкент, 2000. – 155 б.
61. Қуронов М. Мактаб маънавияти ва миллий тарбия. – Тошкент: Фан, 1995. – 118 б.
62. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси / Дорилфунун талабалари учун кўлл. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990. – 184 б.

63. Ғозиев Э. Психология. Ёш даврлари психологияси / Пед. инс. ва университетлар талабалари учун қўлл. – Тошкент: Ўқитувчи, 1994. – 223.